

MICHAEL O'FLAHERTY

NEPOČUTÝCH 12 MILIÓNOV

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

NEPOČUTÝCH 12 MILIÓNOV

Nezastaviteľné hlasy rómskych a kočovných žien

Michael O'Flaherty

Preklad z pôvodnej verzie v angličtine.

Reprodukcia úryvkov (do 500 slov) je povolená, s výnimkou komerčných účelov, pokiaľ je zachovaná celistvosť textu, úryvok nie je použitý mimo kontextu, neposkytuje neúplné informácie ani inak nezavádza čitateľa, pokiaľ ide o povahu, rozsah alebo obsah textu. Zdrojový text musí byť vždy uvedený takto: „© Rada Európy, rok vydania“

Všetka ďalšia korešpondencia týkajúca sa tohto dokumentu by mala byť adresovaná Úradu komisára pre ľudské práva

©Rada Európy, november 2025

Vytlačené v Rade Európy.

Zdroj fotografií:

Titulná strana a strany 4–5, 6–7, 10–11, 13, 16–17, 18–19, 20–21, 24, 26–27, 31, 33, 38–39, 41–42, 44–45, 50–51, 53 (hore), 55, 63, 66–67, 69, 73, 75, 77, © Rada Európy/Giorgos Moutafis

Zadná obálka a strany 8–9, 14–15, 22–23, 35, 53 (dole), 59, 60, 78, ©Rada Európy/Candice Imbert

Strana 46, s láskavým súhlasom REDI Recycling, Severná Makedónia

Strana 47, s láskavým dovolením Voice of Romni, Ukrajina

Strana 49, s láskavým dovolením umeleckého súboru Untold Stories

Strany 56–57, s láskavým dovolením Dokumentačného a kultúrneho centra nemeckých Sintov a Rómov/Lars Kehrel

Strana 58, s láskavým dovolením Dokumentačného a kultúrneho centra nemeckých Sintov a Rómov/Fionn Große

Strana 61, s láskavým súhlasom Európskeho rómskeho inštitútu umenia a kultúry (ERAC)

Strany 62, 64, 71, ©Rada Európy/Alban Hefti

Strana 70, s láskavým súhlasom E-Romnja, Rumunsko

Dizajn a grafická úprava: Rada Európy, Úrad komisára pre ľudské práva

OBSAH

POĎAKOVANIE	5
MUSÍME SA POZRIEŤ DO ZRKADLA	7
AJ TU MÔŽU KVITNÚŤ STROMY	12
OTVORENÉ RANY	21
POLYXENINA NÁDEJ NA	30
PRVÝ ŠKOLSKÝ VÝLET	30
SOFIA MÁ NOVÝ SEN	43
GULKY, STRACH A ODOPRETÁ SPRAVODLIVOSŤ	50
UMENIE ODOLNOSTI	58
ROBÍME DOSŤ PRETO, ABY SME ZASTAVILI JEDEN Z NAJVÄČŠÍCH ŠKANDÁLOV V OBLASTI ĽUDSKÝCH PRÁV V EURÓPE?	65
JE TO SKUTOČNE NALIEHAVÉ	72
JE TO NA NÁS	74
METODIKA	76
POZNÁMKY	79

Komisár O'Flaherty v rozhovore so ženami a riaditeľkou materskej školy v osade Agia Sofia v gréckom meste Solún.

POĎAKOVANIE

Chcem vyjadriť svoju úprimnú vďaku členom a členkám rómskych a kočovných komunít, najmä ženám a dievčatám, ktoré mne a môjmu tímu veľkoryso venovali svoj čas a podelili sa s nami o svoje životné skúsenosti. Niektoré z ich príbehov sú neoddeliteľnou súčasťou tejto knihy.

Ďakujem organizáciám občianskej spoločnosti vedeným Rómami a kočovníkmi a obhajcom ľudských práv Rómov a kočovníkov, vrátane účastníkov expertného konzultačného stretnutia s názvom „Obhajoba ľudských práv Rómov a kočovníkov na území Rady Európy“, ktoré zorganizoval môj úrad v Štrasburgu v dňoch 9. a 10. septembra 2024, za ich cenné príspevky.

Ďakujem tiež príslušným orgánom vo Fínsku, Grécku, Írsku, Severnom Macedónsku a na Slovensku za pomoc pri organizovaní mojich návštev v týchto krajinách v období od júna 2024 do apríla 2025. Stretnutia, ktoré som počas týchto ciest absolvoval, mi pomohli získať dôležité poznatky potrebné pre vznik tejto knihy.

Moja vďaka patrí aj novinárke, producentke podcastov a dokumentaristke Jenny Tsiropoulou a fotožurnalistovi Giorgosovi Moutafisovi, ako aj organizáciám, ktoré udelili povolenie na reprodukciu fotografií v tejto knihe, Oddeleniu Rady Európy pre Rómov a kočovníkov a ďalším zamestnancom Rady Európy, ktorí podporili vznik tejto publikácie.

Michael O'Flaherty

MUSÍME SA POZRIEŤ DO ZRKADLA

Počas rokov, ktoré som strávil prácou na poli ochrany a presadzovania ľudských práv, zneli hlasy rómskych a kočovných žien a dievčat jasne a zreteľne.

Stretnutia s nimi patria k mojim najsilnejším spomienkam aj na mojej ceste komisára Rady Európy pre ľudské práva.

Na východnom Slovensku som stretol Rómku, ktorá bola obeťou nútenej sterilizácie.

Povedala mi, že to nebola len ujma, ktorú utrpela pred mnohými rokmi, ale niečo, čo jej aj po desaťročiach ničí život. Nedávno prišla o svoje jediné dieťa a zrazu sa ocitla sama, čeliac obrovskej neistote a obavám z blížiacej sa staroby.

Žije v osade v Hermanovciach, známej ako „osada na ostrove“, ktorá je počas intenzívnych zrážok často zaplavená.

Hovorila o tom, ako sa ženy dodnes nedočkali odškodnenia, na ktoré majú nárok, za činy, ktoré štát uznal za hanebné.

Dodnes bojuje za spravodlivosť.

Spojila sa s ďalšími rómskymi ženami, obeťami nútených sterilizácií vykonávaných od 60. rokov 20. storočia do začiatku druhého milénia, aby sa spoločne a s podporou občianskej spoločnosti zasadili o to, aby štát prevzal za tieto činy zodpovednosť.

Konanie týchto žien je výrečným príkladom toho, ako rómske ženy, ktoré sa stali obeťami takýchto strašných nepravostí, vzdorujú a domáhajú sa svojich práv.

Ale jadrom problému je otázka, čo, okrem slov, robí spoločnosť a jej inštitúcie preto, aby bola bezpečnosť a dôstojnosť týchto žien skutočne rešpektovaná a chránená a aby sa dočkali spravodlivosti?

VÍrsku ma žena z kočovnej komunity privítala na táborisku, kde žije aj so svojou rodinou. Bol tam aj jej dospelavajúci syn s priateľmi. Ich smiech sa rozliehal navôkol. Hovorila mi o tom, aké dôležité je pomáhať mladým ľuďom nájsť zmysel, niečo, na čo môžu byť uprostred každodenných výziev a starostí hrdí.

Táto matka ma neskôr vzala na cintorín, kde spolu s ďalšími ženami zorganizovali odhalenie pamätníka kočovníkov, ktorí spáchali samovraždu.

Tieto ženy sa spojili s cieľom poukázať na neprijateľne a šokujúco vysokú mieru samovrážd medzi mladými mužmi a ženami v komunite kočovníkov a dostať túto naliehavú problematiku do centra verejnej diskusie v Írsku.

Od júna 2024 som rok cestoval do mnohých krajín. Mnoho Rómov a Rómiiek a žien a mužov, dievčat a chlapcov z komunít kočovníkov ma veľkoryso prijalo do svojich životov. Navštívil som ich domovy, sídliská, osady a táboriská a stretával som sa s obhajcami práv Rómov a kočovníkov, ktorí sa zasadujú o zmeny v celej Európe.

Videl som životné podmienky porovnateľné len s ruinami, ktoré som videl vo vojnových zónach alebo v tých najchudobnejších kútoch našej planéty.

Videl som život bez vody. Život bez elektriny. Depriváciu, ktorej stále dovoľujeme existovať.

Je poburujúce, že hoci existuje infraštruktúra a mechanizmy financovania, komunity v niektorých oblastiach naďalej narážajú na bariéry anticiganizmu¹ a nedostatku príležitostí.

Videl som vodcovské schopnosti, kreativitu a odvahu rómskych a kočovných žien a dievčat. Ale videl som aj nedostatok priestoru a politickej vôle počúvať a podporovať ich a sexizmus, ktorému, okrem mnohých ďalších vrstiev predsudkov a diskriminácie, čelia.

Stretol som rómske rodiny, ktoré pochovali svoje deti. Ich životy predčasne ukončili guľky z policajných zbraní.

A pri lúčení som sa znova zamyslel: ako dlho potrvá, kým budú životy a súčasné aj budúce príležitosti každého z nás chránené rovnako a budeme sa všetci môcť rozvíjať a rásť?

Za tento rok som však bol svedkom aj niečoho iného:

Videl som oheň kolektívneho odporu, silu jednoty a pevnej solidarity.

Videl som kvety kvitnúce aj na betóne.

Videl som obhajcov ľudských práv, ktorí riskovali všetko, aby preklenuli priepasť tam, kde štáty zanechali prázdnotu.

Toto bremeno je však príliš ťažké na to, aby ho nieslo len pár ľudí. Ako dlho to vydržia bez systému, ktorý by skutočne podporoval ich prácu namiesto toho, aby ich znevažoval alebo len z dialky chválil ich odolnosť?

Istý novinár sa ma raz pýtal, prečo chcem svoj hlas prepožičať Rómom a kočovníkom.

Je to preto, že v Európe stále ešte príliš veľa Rómov a kočovníkov čelí neúnosnej situácii, otvorenému rasizmu² a diskriminácii prakticky vo všetkých oblastiach života. Príliš veľa ich žije v extrémnej chudobe, segregácii a vylúčení. A príliš mnohí z nás, ktorí máme povinnosť konať, nerobíme dosť.

Rómovia a kočovníci sú najpočetnejšou menšinou v Európe.

*Detské ihrisko v táborisku
kočovníkov, Dublin, Írsko.*

Na celom kontinente ich je 10 až 12 miliónov. V Európskej únii ich žije šesť miliónov.³

A situácia v niektorých ich komunitách je naozaj alarmujúca.

Nech už je jazyk ich príbehov akýkoľvek, mnohí z nich zažívajú predsudky a násilie.

Na týchto stránkach sa spolu vydáme na cestu, ktorá nebude vždy príjemná.

Pozrieme sa na ťažké životné podmienky, s ktorými sa potýka mnoho komunit v celej Európe, na to, ako vplývajú na ich zdravie a prístup k zdravotnej starostlivosti, na ich cestu k spravodlivosti a odškodneniu pre obete nútených sterilizácií. Uvidíme, ako prekážky v oblasti vzdelávania a zamestnanosti bránia mnohým v rozvoji.

Reč bude aj o policajnom násilí a o múroch, ktoré sa týčia medzi týmito komunitami a spravodlivosťou. Preskúmame históriu Rómov a kočovníkov, vrátane holokaustu, ktorý je stále pre mnohých neznámou témou, a oslávime ich umenie, kultúru a jazyky.

Dotkneme sa toho, čo inštitúcie robia a, čo je dôležitejšie, čo nerobia. Vzdáme hold tým, ktorí prichádzajú, keď ostatní stoja bokom – obhajcovia ľudských práv a národné inštitúcie zasadzujúce sa o ochranu ľudských práv a rovnosti.

A na konci tejto cesty si položíme otázku: čo teraz? Existuje súbor opatrení, ktoré je potrebné prijať, aby sa vytvoril rámec ochrany slúžiaci naozaj všetkým.

Musíme sa pozrieť do zrkadla.

Musíme premýšľať, učiť sa, konfrontovať svoje predsudky a predsudky tých, s ktorými sa na svojej ceste stretneme.

Musíme sa rozhodnúť postaviť sa nerovnosti a nespravodlivosti.

A musíme konať. Teraz. A využiť pritom všetky dostupné prostriedky na podporu Rómov a kočovníkov v celej Európe a v solidarite s nimi.

*Táto rómska osada v obci Hermanovce
na Slovensku je známa ako „osada na
ostrove“.*

AJ TU MÔŽU KVITNÚŤ STROMY

Keď je vhodný domov len zbožným práním

Emília dnes ráno uvarila ryžu. Jej tri deti ju milujú. Ale potkany mali na jedlo chuť tiež. Vždy si musí pamätať, že má jedlo schovať pod tri či štyri plechové hrnce, aby ho ochránila, ale dnes nebola dosť rýchla.

Emíliin dom je poskladaný z materiálov, ktoré jej rodina našla v odpadkoch. V malej izbe, kde spia jej deti, je tak málo miesta, že sa tam ledva zmestí jedna osoba.

„Ospravedlňujem sa za vlhkosť,“ hovorí. „Včera pršalo a vždy, keď prší, máme to tu zaplavené.“

Deti sa aj napriek ťažkým podmienkam smejú, behajú a podpichujú.

Obloha sa opäť zatiahla. Blíži sa ďalšia jesenná búrka a Emília začne zbierať, čo sa dá, a potom sa schová v kostole.

Oblasťou sa vinie hnedá, pomaly tečúca rieka.

Tam, kde končí spevnená cesta, začína zabahnená osada, izolovaná od zvyšku sveta.

To nie je fikcia ani dávna spomienka. Toto je Európa 21. storočia.

„Môj sen je...“

Som v rómskej osade v Jarovniciach na Slovensku. Cez otvorené dvere chatrče bez nábytku a spotrebičov vidieť, ako tmavý interiér osvetľuje obrazovka.

„Volám sa Denisa. Chodím do čisto rómskej školy. Počas pandémie COVID-19 nám škola dala tablety a prístup na internet,“ hovorí s úsmevom tínedžerka, ktorá ma víta v dome svojej rodiny.

„Veľmi rada pozerám televízne seriály, ale len zriedka máme elektrinu alebo vodu. Prepáčte, že nemám čisté oblečenie a moje vlasy nie sú upravené,“ ospravedlňuje sa.

„Aký je môj sen?“

„Chcela by som, aby sme doma mali vodu a elektrinu, aby som mohla dokončiť strednú školu. To je môj sen.“

Takéto sny a želania počúvam aj v iných osadách, ktoré navštevujem. Základné veci, ktoré títo ľudia potrebujú, aby mohli slobodne vykročiť v ústrety svojej budúcnosti. Základné veci, ktoré stále nemajú.

Je poburujúce, že ženy a dievčatá, s ktorými sa stretávam, majú potrebu sa ospravedlňovať.

Je poburujúce, že naša spoločnosť a naše inštitúcie ignorujú fakt, že ich rodiny sú po celé generácie odsúvané do chudoby a nemajú naplnené ani základné potreby.

Bezpečný a zdravý domov je niečo, čo by malo byť samozrejmosťou pre každé dieťa. Pre príliš veľa rómskych detí to však zostáva len nesplniteľným snom.

Buldozéry, oheň - a čo ďalej?

„Máme pekný výhľad,“ hovorí rómsky teenager a hľadá na jednu z najbohatších štvrtí gréckeho Solúna. „Ale žijeme medzi odpadkami,“ dodáva.

Prechádzame cez špinavý priestor obkolesený troskami, posiaty provizórnymi domami, pár kilometrov od centra mesta. V osade Tsairia žije v týchto podmienkach 40 rómskych rodín.

Z kábla prehriateho prudkým letným slnkom sa začína dymiť a všade naokolo sú hromady horľavého odpadu. Odvoz odpadu tu neexistuje a v osade sa hromadí aj odpad z iných častí mesta.

Keď máte bezpečný domov, každé ročné obdobie má svoje čaro. Ale keď žijete vystavení prírodným živlom v osade, je každé ročné obdobie náročnou skúškou.

Nie je tu elektrina. Bez stabilných dodávok energie ľudia žijú v energetickej chudobe.⁴

Aby získali elektrinu, aj keď len dočasne, musia liezť na elektrické stĺpy, čím riskujú úraz elektrickým prúdom alebo smrteľný pád. Mnohí mi hovoria, že za tieto provizórne pripojenia dostávajú pokuty.

Nie je tu vodovod.

Niektorí obyvatelia nosia ťažké nádoby s vodou. Občas sa im vďaka láskavosti majiteľa neďalekého útulku pre psov podarí priniesť čistú vodu odtiaľ.

Hneď vedľa osady sa začala výstavba technologického parku štvrtej generácie, ktorý má urobiť zo Solúna „hlavné mesto inovácií“.

Rómom to však zlepšenie ich životných podmienok neprinesie.

Naopak, buldozéry znamenajú hrozbu pre ich domovy.

Hovoria mi, že jedno ráno miestne úrady bez varovania prišli a zbúrali niekoľko domov. Plán bol zlikvidovať

celú osadu, bez akéhokoľvek plánu na presídlenie jej obyvateľov. Zastavilo ich až rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý Grécku nariadil, aby zastavilo vysťahovanie zostávajúcich rodín z osady.

V susednom Bulharsku, v rozpore s ďalším rozhodnutím súdu, bolo viac ako 200 Rómov v osade Zaharna Fabrika v Sofii svedkami toho, ako ich domovy zrovnali so zemou za jediný deň.⁵

15. apríla 2025 sa za prítomnosti množstva policajtov a pod hrozbou použitia vodného dela dospeli i deti, chorí aj starší ľudia ocitli bez akejkolvek pomoci na ulici. V nasledujúcich dňoch, keď sa ich situácia stala kritickou, čelili na každom kroku odmietaniu: „Nemôžete sa presťahovať sem a ani inam.“

Mesto odvtedy prisľúbilo s podporou európskych partnerov vypracovať plán sociálneho bývania. Je to dlho očakávaný záväzok, ktorý dáva obyvateľom nádej.⁶

Letecký pohľad na osadu Tsairia v gréckom Solúne.

V tureckom Istanbule počúvam o situácii rómskych rodín po sérii katastrofálnych zemetrasení, ktoré pred niekoľkými rokmi postihli juhovýchod krajiny. Zahynulo pri nich viac ako 50 000 ľudí a podľa odhadov niekoľko miliónov obyvateľov regiónu ostalo bez strechy nad hlavou. „Zemetrasenie zasiahlo aj naše domovy. Ale ľudia z našich komunit sa k finančnej pomoci a kontajnerovým obydliam dostávali len s problémami,“ hovoria mi. „Boli tiež vytláčaní ďaleko od miest, kde sa poskytovala pomoc.“

Podme späť do Grécka. Komunita v Tsairii sa nevzdáva.

„Zavolali sme do kancelárie primátora, aby sme požiadali o stretnutie s ním, ale stále nám vravia, že sú príliš zaneprázdnení,“ hovorí mladý otec.

Niektoré rodiny sa pokúsili prenajať si domy v meste, ale ich majitelia často odmietajú prenajímať obydlia Rómom.

Iní spojili svoje úspory, aby si spoločne kúpili pozemok v meste Heraklion Lagkada a postavili si na ňom karavany, ale susedia im ich cez noc podpálili.

„Narodil som sa tu, slúžil som v armáde, platím dane. Prečo musíme ja a moje deti trpieť toľko rasizmu?“ pýta sa muž, ktorý nakoniec nemal inú možnosť, ako sa vrátiť do osady.

Mnoho podôb „domova“, jediná požiadavka

Ocitám sa na mieste, ktoré mi je dôverne známe: v mojom rodnom Írsku.

Pár slnečných lúčov preniká mrazivým zimným vzduchom, akoby sa snažili zmierniť jeho chlad.

Prejdem cez diaľnicu a odbočím na vedľajšiu cestu. Za múrmi sa skrýva táborisko pre rodiny kočovníkov.

Jeden z kočovníkov mi máva, aby som prišiel bližšie. S hrdosťou mi ukazuje krásny zelený voz s valcovitou strechou, pomalovaný modrými, červenými a žltými vzormi. Časť svojho detstva strávil v podobnom voze, na ktorom so svojou rodinou kočoval.

„Náš život bol úžasný,“ hovorí s nostalgiou.

Teraz s týmto vozom cestuje po celom Írsku, aby na jarmokoch a iných podujatiach prezentoval históriu jeho výroby a používania, a aby zvyky kočovníkov neupadli do zabudnutia.

Rodiny kočovníkov, ktoré sa kedysi presúvali na vozoch ťahaných koňmi z miesta na miesto, obchodovali

Múr oddeľuje táborisko Avila Park od susednej oblasti v Dubline v Írsku.

s kobercami, látkami a ovocím a podporovali miestne komunity a ekonomiku remeselnými službami.

Avšak už mnoho rokov im legislatíva upravujúca neoprávnený vstup na pozemky a ďalšie zákony obmedzujú pohyb a, podobne ako v prípade iných komunít v Európe čeliacich podobným obmedzeniam, dnes už kočuje len málo z nich.⁷ „Čo oči nevidia, to srdce nebolí,“ hovoria s trpkosťou. Opisujú, ako sa v táboroch, kde dnes žijú, a ktoré sú často od zvyšku mesta oddelené vysokými múrmi, cítia ako vo väzení.

Na vlastné oči vidím, čo tým myslia.

Ich karavany sú opotrebované, bez elektriny, bez toaliet, bez teplej vody na varenie alebo kúpanie. V okolí nie je žiadna zeleň, len nebezpečný odpad, pri ktorom sa hrajú ich deti. Nie je tu miesto na prístrešky na náradie ani pre kone, ktoré sú pre kultúru a ekonomický systém kočovníkov kľúčové.

Niektoré táboriská sú tak preplnené, že celé rodiny sú nútené sťahovať sa inam, čím sa narúšajú pevné rodinné väzby, na ktorých prežitie kočovníkov závisí už celé generácie.

„Pomaly, ale isto sa snažia túto kultúru zničiť,“ hovorí o tom, ako miestne úrady ignorujú požiadavku komunity žiť v súlade s tradíciami, jedna z kočovníčok.

V celej Európe je mnohým Rómom a kočovníkom upierané ich základné právo: právo na rovnaké zaobchádzanie, počnúc bezpečným miestom, kde by mohli žiť v pokoji a dôstojne.⁸

Miestom s teplou vodou, internetom, osvetlením, kde sa svetlo rozsvieti, keď je čas na večeru, a s teplou posteľou na spanie.

Miestom, kde sa na konci dlhého dňa cítite doma.

Vlastné kľúče

Autobus č. 11 spája centrum Košíc so sídliskom Luník IX, ktoré je jednou z najväčších rómskych osád na Slovensku.

Počul som, že je to najstarší autobus v meste, ktorý nikdy neupratujú.

Tiež som sa dopyčul, že na Luníku IX žije vo veľmi zlých podmienkach asi 4 000 ľudí. Väčšina budov nemá prístup

Karavan: Táborisko kočovníkov vo Finglase, severne od Dublinu, Írsko

k vode. Potrubia sú nebezpečne staré a v budovách, ktoré vodu majú, sú jej dodávky obmedzené len na jednu alebo dve hodiny denne a zvyčajne sa dostane len na prízemie.

Videl som, ako sa desať- alebo aj dvadsaťčlenné rodiny tlačia v bytoch s rozlohou 70 – 90 metrov štvorcových.

Hovorili mi, že keď nefungujú výťahy, starší obyvatelia a ľudia so zdravotným postihnutím zostávajú uväznení na horných poschodiach.

Napriek tomu tu vidím náznaky nádeje.

Mimovládne organizácie spolupracujú s rómskymi komunitami a samosprávnymi orgánmi na zlepšení týchto otrasných podmienok. Mikropôžičky, prenájom pozemkov a semináre o stavebných činnostiach a finančnej gramotnosti sú súčasťou programov realizovaných na Luníku IX a inde na východnom a strednom Slovensku.⁹

V iných kútoch Európy nachádzam iné prístupy.

V gréckom meste Halandri spustila samospráva iniciatívu na presídlenie 156 rómskych rodín z dvoch osád, z ktorých jednu zbúrali.

Rómovia sa s podporou samosprávy presťahovali do bytov v blízkych štvrtiach, aby mali čas opäť sa postaviť na nohy.

Prvé mesiace boli ťažké. Rasizmus bol na dennom poriadku.

Niektorí susedia dokonca zbierali podpisy, aby Rómov vysťahovali. Je to jeden z mnohých spôsobov, ako dať Rómom kdekoľvek v Európe najavo, že nie sú vítanými susedmi.

Jedna Rómka z Halandri, ktorej život sa po presťahovaní do nového domova zmenil, hovorí:

„Spočiatku som sa bála sídlisko opustiť, mala som strach z neznámeho. Ale ako roky plynuli, všetko sa zmenilo. Moje deti sa pripravovali do školy a po prvýkrát si mohli pozvať domov kamarátov. Po návrate z práce som si mala kde oddýchnuť a uvariť si kávu. Ako sme spoznávali našich susedov, spriatelili sme sa. Doma je pokoj.“

Projekt Pata-Cluj, ktorý bol financovaný z Nórskeho finančného mechanizmu, podporil v rumunskom meste Cluj-Napoca presídlenie desiatok rodín zo segregovanej nelegálnej osady v blízkosti skládky odpadu v oblasti Pata-Rât do bytov v meste.¹⁰ „Členovia rómskej komunity, sociálni pracovníci a, čo je najdôležitejšie, silná politická vôľa sa spojili,“ hovorí Sheena Keller, expertka na sociálnu inklúziu a obhajkyňa práv Rómov, ktorá v súčasnosti pôsobí na Oddelení Finančného mechanizmu EHP a Nórskeho fondu.

Projekt sa však presídlením neskončil.

„Nasledovala psychosociálna podpora, pomoc pri hľadaní práce a systematická podpora školskej dochádzky detí. Presne to, čo je potrebné: holistický, dlhodobý prístup. Boli tam problémy? Samozrejme. Ale je to jasný príklad zmysluplnej inklúzie.“

Hoci potreby komunity sú aj naďalej naliehavé, životy niektorých rodín sa začali meniť.

Rodina žijúca na sídlisku Luník IX v Košiciach na Slovensku.

Lipy

Žiaľ, projekt v Halandri je v súčasnosti pozastavený.

Samospráva vyčerpala finančné prostriedky, jednotlivé agentúry sa dostali do vzájomných sporov a susedné mestá boli proti, keď si v nich Rómovia kúpili pozemky na výstavbu malých domov. Rómovia zase počuli „nie v našom meste“.

Projekty ako tie v Halandri, projekty realizované mimovládnyimi organizáciami na Luníku IX alebo projekty podporované rôznymi finančnými mechanizmami prinášajú nádej na zmenu, ale zároveň odhaľujú medzery a ponúkajú ponaučenia.

Bývanie zostáva výrazne podfinancované, veľmi komplikované a drahé, čo spomaľuje rozvoj a napredovanie týchto komunít.

A nejde len o to, koľko finančných prostriedkov je k dispozícii, ale aj o to, ako sa investujú.

Zabezpečenie prístupu k primeranému bývaniu pre celé komunity si vyžaduje viac než len tehly a maltu. Vyžaduje si spoluprácu s komunitami od samého začiatku, medzivládnu spoluprácu a technické znalosti.

Zahrňa to aj zabezpečenie vlastníctva, bytového fondu a pozemkov v integrovaných oblastiach, fungujúcu infraštruktúru, ktorá zaisťuje prístup k základným službám, a spôsoby, ako zabezpečiť schopnosť obyvateľov platiť účty za životné náklady. A patrí sem aj inkluzívne vzdelávanie. To všetko musí byť postavené na dialógu so všetkými zainteresovanými aktérmi, aby inklúzia nevedla k novým formám segregácie.

Kľúčovú úlohu zohrávajú samosprávy a ich jasná podpora opierajúca sa o znalosť potrieb miestnych komunít.

Žiadne ohnivko v reťazi nesmie chýbať.

Na Luníku IX mi deti hrdlo ukazujú stromy, ktoré zasadili a o ktoré sa starostlivo starajú. Ich lipy sú plné žltých kvetov.

„Ľudia si myslia, že tu nič nerastie,“ hovoria mi. „Ale pozrite, nám sa to podarilo! Naše stromy sú silné a zdravé.“

A naozaj sú.

Ak postupujeme citlivo a s vytrvalosťou, život si nájde cestu, ako rozkvitnúť.

Dieťa hľadá na obydlia na sídlisku Luník IX v Košiciach na Slovensku.

OTVORENÉ RANY

Keď zdravotné systémy nedokážu zaručiť starostlivosť pre všetkých

Marianna pred odchodom do nemocnice starostlivo zakryla svoju identitu.

Povedala mi, že si obliekla svoje 'balamos' odevy.

Pre gréckych Rómov, ako je Marianna, výraz balamos označuje Grékov, ktorí nie sú Rómovia.

Byť identifikovaná ako Rómka sa Marianne zdalo riskantné. Mohlo by to znamenať hodiny čakania, pohrdavé pohľady alebo priamo odmietnutie starostlivosti.

Mnohí z nás počas pandémie COVID-19 prehodnotili svoj vzťah k zdraviu a trvali sme na spravodlivom prístupe k zdravotnej starostlivosti.

Pandémia však opäť až bolestivo jasne odhalila systémovú diskrimináciu, ktorej čelia rómske a kočovné komunity v celej Európe.

V mnohých krajinách boli práve oni obetnými baránkami zdravotnej krízy, boli pod nadmernou kontrolou policajných zložiek a často vylúčení z prístupu k dôležitým verejným informáciám a službám.¹¹

Pre príliš veľa ľudí je právo na zdravie¹² stále nedosiahnuteľné.

Pre rómske a kočovné ženy a dievčatá je cesta k nemu neúmerne dlhá.¹³

A aj tak sú práve tieto ženy, napriek všetkým prekážkam a diskriminácii, hnacou silou prinášajúcou zmenu na mnohých miestach, ktoré som navštívil.

Národný deň duševného zdravia kočovníkov som oslávil s kočovníčkami ženami na slávnosti v írskom Limericku.

Žlté ruže

Vzduch je naplnený vôňou vlhkej zeme. Obloha je zatiahnutá a sivá.

Na cintorín v írskom Limericku prichádzajú ženy z komunity kočovníkov a prinášajú kytice žltých ruží. Žltá, ako hovoria, je farbou povedomia o samovraždách a ich prevencii. Je to farba nádeje na nový začiatok.

Táto kríza¹⁴ je ohromujúca.

Miera samovrážd medzi mužmi z komunity kočovníkov je sedemkrát vyššia ako v bežnej populácii. U žien je to päťkrát viac. Samovraždy sú príčinou 11 % všetkých úmrtí v komunite kočovníkov.¹⁵

Počúvam, že deti sa namiesto hier „na doktora“ alebo „na pirátov“ hrajú „na pohreb“ a nosia kartónové krabice ako rakvy. Niektoré hroby tu patria deťom vo veku len deväť rokov.

Prečo?

Dôvody sú zložité. Počúvam o chudobe, diskriminácii, slabých výsledkoch vo vzdelávaní, vymazaní kultúrnej identity a obmedzenom prístupe k zdravotnej starostlivosti.

„Problémom je včasný a primeraný prístup k službám všeobecných lekárov pre kočovníkov. Vidíme, ako kočovníci v núdzi končia na pohotovosti, kde čakajú 12 aj 13 hodín, len aby ich poslali domov, kde majú na ambulantné vyšetrenia čakať sedem alebo osem mesiacov,“ hovorí Patrick Reilly, koordinátor iniciatívy za duševné zdravie v centre Pavee Point, Traveller and Roma Centre.¹⁶

Dodáva: „Vieme, že starostlivosť o duševné zdravie je podfinancovaná a že s prístupom k primeraným službám v rámci starostlivosti o duševné zdravie sú problémy. A vieme, že od vypuknutia pandémie COVID-19 sa duševné zdravie kočovníkov výrazne zhoršilo.“

Patrick McDonagh, pracovník v oblasti starostlivosti o duševné zdravie mládeže v organizácii Involve, predvádza stolovú hru No Shame. Dublin, Írsko.

Stretávam sa s mladými kočovníkmi, ktorí majú dvadsať až tridsať rokov, a ktorí sa boja navštíviť lekára. Obávajú sa, že diagnóza v oblasti duševného zdravia by mohla viesť k tomu, že im odoberú deti, ako sa to podľa ich slov dialo v minulosti.

Tento strach sa prenáša z generácie na generáciu.

Kočovníci volajú po pracovníkoch vyškolených v oblasti duševného zdravia z ich vlastnej komunity, po ľuďoch, ktorým dôverujú a ktorí dokážu rozpoznať prvé príznaky krízy a poskytnúť im pomoc.

Pretože mnohým táto stigma stále nedovoľuje hovoriť o svojich problémoch.

No ako vnímam následky tejto krízy, stretávam aj ženy, ktoré sa rozhodli tento príbeh zmeniť.

Dvanásť žien z komunity kočovníkov z oblasti Limerick začalo na univerzite študovať odbor duševné zdravie

a komunitný rozvoj. Sú odhodlané vrátiť sa so znalosťami, ktorým môže ich komunita dôverovať.

Ich rozhodnutie vychádza zo skúseností s pandemiou COVID-19, keď žili na táboriskách často bez tečúcej vody a základného hygienického vybavenia a čelili zanedbávaniu zo strany úradov a rastúcej beznádeji. Mnohé z nich odmietli prijať takýto nezáujem ako svoj osud a rozhodli sa konať.

„Chcem svojim deťom ukázať, že môžu dokázať veľa,“ hovorí Crystal. „Že existujú lepšie riešenia ako samovražda.“

Ohrozenie života

Keď som navštívil osadu Jarovnice na východe Slovenska, to isté miesto, kde som počúval sny rómskych detí o vode a elektrine, videl som k oblohe stúpať dym.

V marginalizovaných rómskych osadách po celej Európe, ktoré sú bežne preľudnené a kde sú rodiny kvôli chudobe a nedostatku prístupu k bezpečným zdrojom energie odkázané na tuhé palivo na kúrenie, varenie a osvetlenie, sú požiare častým a smrteľným nebezpečenstvom.

V niektorých regiónoch Slovenska, najmä na východnom Slovensku, sú Rómovia častejšie hospitalizovaní pre popáleniny, ktoré si vyžadujú špecializovanú lekársku starostlivosť.

Len pár dní po mojej návšteve Jarovnic sa ku mne dostala správa, že požiar v osade si vyžiadal život jednej ženy.

Ale nebezpečenstvo pre ľudí sa tým nekončí.

Na niektorých miestach v Európe sa osady nachádzajú v lokalitách nevhodných na bývanie, v blízkosti znečistených riek, v záplavových zónach alebo na okraji skládok odpadu.¹⁷

Inde sa v rómskych komunitách neposkytujú verejné služby zberu odpadu, vďaka čomu sú komunity vystavené ďalšiemu znečisteniu.

Jednou z lokalít, ktoré trpia dôsledkami takéhoto zanedbávania, je Šuto Orizari, obec s prevahou

rómskeho obyvateľstva, ktorú som navštívil v Severnom Macedónsku. Severomacedónsky Úrad pre rovnaké zaobchádzanie 29. apríla 2025 rozhodol, že mesto Skopje diskriminovalo obyvateľov Šuto Orizari tým, že nezabezpečilo zber ich odpadu.¹⁸

Merače kvality ovzdušia, ktoré monitorujú úroveň znečistenia a vydávajú bezpečnostné varovania, sa inštalovali vo väčšine mestských častí Skopje. Ale tu nie.

Pre rómske komunity je nebezpečenstvo spojené so znečistením životného prostredia len časťou problému. Obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti a k službám, ktoré spoločnosť často považuje za samozrejmú, tiež spôsobuje, že mnohí nemajú možnosť dostať sa k potrebnej liečbe. Táto smrteľná kombinácia prehĺbuje nerovný prístup k zdravotnej starostlivosti a vážne ohrozuje zdravie a životy ľudí v rómskych a kočovných komunitách.

Najväčšia záťaž leží pravdepodobne na pleciach žien a dievčat – táto situácia dlhodobo ovplyvňuje ich zdravie, pričom často sú to práve ony, kto nesie zodpovednosť za vedenie domácnosti a starostlivosť o rodinu.¹⁹

Na Slovensku a v Grécku som sa navyše dopytal, že sanitky niekedy odmietajú vstúpiť do osád alebo štvrtí,

Stretnutie sa s aktivistkami a zástupcami a zástupkyňami Poradne zo Slovenska, ktorí spoločne žiadajú spravodlivosť pre tieto ženy.

kde žijú Rómovia, a to aj v núdzových situáciách alebo situáciách, ako je pôrod, čím nútia obyvateľov, aby si zdravotnú starostlivosť zabezpečili sami.

„Nikdy viac nebudeš mať deti“

Na Slovensku som sa stretol s rómskymi ženami, ktoré sa stali obeťami nútených sterilizácií.

Jedna z nich mi povedala, že sa jej to stalo v roku 1988. Mala problémy s dýchaním a nakoniec ju hospitalizovali v nemocnici.

„Už nikdy nebudete mať deti,“ povedal jej lekár, keď sa prebrala z narkózy. Nikto ju neinformoval o zákroku, ktorý jej lekár plánoval urobiť.

Žiaľ, tieto neľudské praktiky boli v prípade rómskych žien a žien so zdravotným postihnutím systematicky uplatňované v desaťročiach pred spomínaným obdobím a pokračovali aj neskôr.

Pre rómske ženy zo Slovenska a pre nespočetné množstvo ďalších žien v celej Európe, vrátane Česka, Fínska, Nórska a Švédska, zostávajú fyzické a emocionálne jazvy spôsobené týmito porušeniami ich práv naďalej otvorenými ranami.

Nútené sterilizácie sú súčasťou tragického dedičstva systematickej a brutálnej diskriminácie, ktorá rómske ženy pripravila o ich reprodukčné zdravie a práva, telesnú autonómiu a schopnosť rozhodovať o sebe.²⁰

A hoci nič nemôže napraviť násilie, ktorému boli vystavené, príslušné štáty týmto ženám dlhujú pravdu, spravodlivosť, odškodnenie a pevné záruky, že sa takéto zneužívanie už nikdy nezopakuje.

Na Slovensku aj v Česku preživšie už dlho požadujú primerané kompenzačné mechanizmy, ktoré by im poskytli podporu v starobe.

Aj keď Česko takýto systém kompenzácií zaviedlo, mnohým preživším bolo odškodnenie zamietnuté kvôli procedurálnym prekážkam a chybám.²¹ Nedávne vysvetlenia súdnych rozhodnutí a predĺženie príslušných lehôt, o ktoré sa svojim neúnavným úsilím pričínili najmä preživšie a ich obhajcovia a obhajkyne, tak prinášajú iskierku nádeje na spravodlivosť a nápravu.

Slovensko zatiaľ ponúklo len verejné ospravedlnenie a určitú nádej, že na príprave iniciatívy na odškodnenie sa pracuje²². Samotné slová však nemôžu zvrátiť desaťročia utrpenia. Spoločne a s podporou občianskej spoločnosti rómske ženy žiadajú spravodlivosť a rovnosť v oblasti zdravotnej starostlivosti.

Je čas na konkrétne a zmysluplné kroky, ktoré ponúknu možnosť vysporiadať sa s touto temnou kapitolou nedávnej histórie Európy.

Boj za rovnakú a kvalitnú starostlivosť o reprodukčné zdravie

Mnohé rómske ženy majú hlbokú nedôveru voči systému zdravotnej starostlivosti, ktorý v niektorých krajinách naďalej segreguje rómske matky na pôrodnických oddeleniach a upiera im rovnaké právo na zdravotnú starostlivosť.

Ešte aj dnes sa šíria stigmatizujúce naratívy o súkromnom a rodinnom živote Rómov a kočovníkov. Stereotypy, ktoré rozširujú aj niektorí politici, prispievajú k diskriminácii a vylúčeniu týchto komunít.

V celej Európe sa stretávam so správami o rómskych ženách, ktoré sa na pôrodnických oddeleniach alebo v iných zdravotníckych zariadeniach stretávajú s ľahostajnosťou alebo pohrdaním, ktoré sú vystavené verbálnym útokom, zlému fyzickému zaobchádzaniu alebo priamo odkladaniu či odmietaniu poskytovania starostlivosti.²³

Akademický výskum realizovaný v Írsku zdokumentoval prípady, keď boli ženy z kočovných komunít ponechané počas pôrodu bez starostlivosti personálu, podrobované medicínskym zákrokom bez ich súhlasu, či čelili opakovanému odkladaniu starostlivosti a diskriminácii v pôrodnickej starostlivosti.²⁴

Nie sú to ojedinelé prípady. Tieto príbehy sú súčasťou systému, v ktorom sa prelínajú rasizmus a rodová diskriminácia, čím sa ženám a dievčatám upiera právo rozhodovať o vlastnom tele a živote.

Výsledkom je pretrvávajúci priepastný rozdiel v prístupe k starostlivosti.

Jeden príbeh zo severomacedónskeho Šuto Orizari mi rezonuje v pamäti.

Salija Bekjir Halim je výkonná riaditeľka Iniciatívy za práva rómskych žien v Šuto Orizari v Severnom Macedónsku.

Anna Chlebovcová je rómska zdravotná asistentka. Pracuje na detskom oddelení nemocnice J. A. Reimana v Prešove na Slovensku.

Dozvedel som sa, že niekoľko rokov neposkytoval svoje služby v tejto komunite ani jeden gynekológ. Niektorí prišli a odišli, ale nikdy nezostali dlho.

„Boli prípady, keď ženy rodili uprostred ulice,“ hovorí Salija Bekjir Halim, výkonná riaditeľka Iniciatívy za práva rómskych žien v Šuto Orizari.

V roku 2012 sa rómske ženy a právni experti spojili, aby spoločne bojovali za zriadenie gynekologickej ambulancie v Šuto Orizari. Spustili veľkú kampaň, zbierali podpisy a zvyšovali povedomie o tejto problematike na národnej aj medzinárodnej úrovni.

Prečo tu bola taká priepasť v poskytovaní zdravotnej starostlivosti?

„Niektorí lekári tam jednoducho nechcú pracovať – a som presvedčený, že v tom hrá úlohu rasizmus,“ hovorí Igor Jadrovsky, člen Komisie pre prevenciu a ochranu pred diskrimináciou Úradu pre rovnaké zaobchádzanie v Severnom Macedónsku.

„Počul som od gynekológov na adresu rómskych žien odporné komentáre,“ dodáva.

„Ďalším problémom je nezákonné vyberanie poplatkov v systéme zdravotnej starostlivosti v Severnom Macedónsku. Niektorí gynekológovia požadujú platby aj za služby, ktoré by mali byť bezplatné alebo sú výrazne dotované. Vzhľadom na sociálno-ekonomické podmienky v Šuto Orizari si to mnoho ľudí jednoducho nemôže dovoliť. Lekári preto presúvajú svoje ordinácie do iných častí mesta, kde môžu tieto poplatky bez problémov účtovať.“

Ženy zo Šuto Orizari však vyhrali.

V súčasnosti podľa mojich informácií pracujú v Šuto Orizari dvaja štátom určení gynekológovia a jedna súkromná klinika. Vďaka tomu, že sa ženy spojili, žiadali nápravu a vytrvali.

Budovanie mostov k starostlivosti a dôvere

Minimálne 300 Rómov a Rómiek z miestnych komunít v súčasnosti na Slovensku pracuje v pozícii zdravotných asistentov. 85 % z nich sú ženy.

Ako k tomu došlo? Projekt známy pod názvom „Zdravé komunity“ iniciovala a realizovala nezisková organizácia v spolupráci s partnermi z mimovládneho, verejného aj súkromného sektora. Od roku 2017 aktivity projektu prevzala iniciatíva „Zdravé regióny“, ktorá je štátnou príspevkovou organizáciou zriadenou slovenským ministerstvom zdravotníctva.²⁵

Rómski zdravotní asistenti využívajú postupy zdravotnej mediácie na zlepšenie zdravotnej situácie v marginalizovaných rómskych komunitách – nazvyšovanie informovanosti v oblasti zdravia, poskytovanie podpory a budovanie dôvery²⁶. Asistenti vnímajú potreby komunity, sprevádzajú rómskych pacientov do nemocníc a na iné lekárske vyšetrenia a pomáhajú prekonávať komunikačné bariéry so zdravotníckym personálom, pričom dbajú na to, aby medicínske postupy rešpektovali práva pacientov a zahŕňali ich informovaný súhlas.

Pomáhajú rodinám a starším ľuďom objednávať sa na vyšetrenia online.

Zlepšujú zdravotnú gramotnosť detí.

Ale ich snáď najdôležitejšou úlohou je to, že sú vzorom pre mladšiu generáciu a budujú v nej povedomie o vlastných možnostiach a schopnostiach.

Jedna zo zdravotných asistentiek hovorí:

„Deti, a najmä tínedžeri, za mnou chodia a pýtajú sa ma: ‚Povedzte mi, ako mám postupovať? Aj ja by som chcela byť zdravotnou asistentkou. Vidím, že máte lepší život, a ja tiež chcem lepší život.‘“ Rómski zdravotní asistenti sa pre mnohé komunity stali akýmsi záchranným lanom, ale ich pracovná doba sa v určitom momente dňa končí.

Súčasne prebiehajúce projektové obdobie sa končí v roku 2029. Diskriminácia však záverečný termín nemá.

Výzva k trvalému záväzku a krokom smerom k skutočnej zmene

Takéto iniciatívy, ktoré vedú a zmocňujú miestne komunity, nájdeme v rôznych krajinách, kde pomáhajú budovať zdravšie komunity a tým obohacujú celý systém zdravotnej starostlivosti.

Ukazujú, že keď inštitúcie počúvajú komunity, podporujú ich a stavajú ich do centra pozornosti, je možné vytvárať trvalé riešenia spoločne.

Mohli, a mali by byť prispôsobené a vylepšené pre iné kontexty a iné krajiny, ktoré to potrebujú.

Koniec koncov, nie je náhoda, že tie isté opatrenia, ktoré požadujú na zlepšenie svojho prístupu ku kvalitnej zdravotnej starostlivosti kočovníci v Írsku, rezonujú s opatreniami, ktoré by zlepšili podmienky Rómov na Slovensku.

Mnohé z týchto iniciatív na zlepšenie života Rómov a kočovníkov sú však súčasťou krátkodobých projektov s obmedzeným obdobím financovania.

Ale čo príde potom?

Diskontinuita prináša sklamanie, narúša dôveru, obmedzuje prístup k starostlivosti a vedie k zhoršovaniu zdravotného stavu ľudí v komunitách.

Krátkodobé opatrenia nemôžu naplniť zodpovednosť štátov za nápravu systému plného predsudkov a bariér.

Systémy zdravotnej starostlivosti musia presadzovať štrukturálne zmeny, vrátane jasných usmernení a školení pre zdravotnícky personál, a reálnych nástrojov pre pacientov, ktoré by im umožnili nahlasovať prípady diskriminácie a žiadať o vyhovenie zodpovednosti za takéto konanie. Zároveň musia zabezpečiť dostatočné financovanie služieb, ktoré dokážu reagovať na potreby všetkých bez rozdielu.

Je tiež dôležité posilniť prítomnosť rómskych asistentov a asistentov z radov kočovníkov medzi zdravotníckym personálom, zachovať kontinuitu ich dôležitej práce, zamestnávať ich na základe stabilných pracovných zmlúv s férovými mzdami a zaručiť, aby Rómovia a kočovníci mali rovnaké príležitosti na výkon všetkých zdravotníckych profesií.

POLYXENINA NÁDEJ NA PRVÝ ŠKOLSKÝ VÝLET

Zaistenie prístupu ku kvalitnému a inkluzívnemu vzdelávaniu

V Severnom Macedónsku som sa dozvedel, že niekoľko dievčat tam tento rok končí strednú školu a sníva o tom, že sa stanú zubárkami alebo psychologičkami.

Sú to najlepšie študentky v ročníku.

Napriek tomu sa dozvedám, že majú obavy, že sa na univerzite stretnú s rasizmom, pretože mnohí veria, že Rómovia nemajú potenciál. Musia pracovať dvakrát tak tvrdo, aby im ľudia uverili.

V Grécku sa chce ďalšia odhodlaná dievčina, Polyxeni, stať prvou vo svojej osade, ktorá dokončí strednú školu.

Sny týchto dievčat a ďalších ako ony sú zťažené bremenom sociálnych predsudkov a systémového zanedbávania.

Pred niekoľkými stranami som vám predstavil 12 žien z komunity kočovníkov v Limericku, ktoré začali študovať komunitný rozvoj a starostlivosť o duševné zdravie, aby si vzali späť svoju budúcnosť.

Crystal je jednou z nich. Stará sa o svoj domov a rodinu a v noci, keď všetci zaspia, otvorí požičaný laptop, pripojí sa na dáta zo svojho mobilu a študuje.

Niekedy, keď nejde elektrina, číta pri sviečke.

„Chcem svojim deťom ukázať, že môžu dokázať veľa,“ hovorí. „Študujem, aby som ich inšpirovala a dala im vieru vo vlastné schopnosti.“

Prvý deň v škole

Polyxeni žije v Tsairii, osade na okraji Solúna, kde, ako sme už spomínali, nie je voda ani elektrina.

Dnes prší. Ak sa chce Polyxeni a ostatné deti dostať k školskému autobusu, musia prejsť asi 1,5 km po blate a cez kaluže.

„Ktoré dieťa dokáže prejsť kilometer a pol cez blato a v daždi? Školský autobus prichádza a odchádza prázdny. Prichádza o 8:30, takže deti zmeškajú prvú hodinu,“ hovorí Polyxenin otec. „Sťažoval som sa vodičovi, no on mi len povedal: Taký je grafikon, za ktorý ma platia.“

Bez primeranej infraštruktúry a spoľahlivej verejnej dopravy je cesta k vzdelaniu naďalej plná prekážok.

Ale tieto prekážky nie sú jediné.

Po tom, ako im zbúrali dom v osade Tsairia, Polyxenina rodina sa spolu s ďalšími presťahovala do štvrte Heraklion Lagkada, aby tu začali nový život.

Polyxeni hovorí o svojom prvom dni v novej základnej škole:

„Nerómski rodičia zamrzli, keď nás uvideli. Ostatné deti na nás zízali. Na druhý deň nikto z nich neprišiel do školy – ani na tretí, ani na štvrtý. Bola som šokovaná. Zo školy sa stalo miesto duchov. Celé dni do nej chodili len rómske deti,“ hovorí.

„Nechali svoje deti na protest doma,“ dodáva jej otec s trpkosťou v hlase. „Zavolali dokonca televízie. Čo mohli povedať pred kamerou?“

Nastavenie hraníc: boj jednej matky a rozhodnutie súdu

Polyxeni je odhodlaná stať sa prvou osobou v osade Tsairia v gréckom Solúne, ktorá dokončí strednú školu.

Nerómski rodičia niekedy idú do krajnosti, aby ich deti nechodili do triedy s rómskymi rovesníkmi. Svoju úlohu v tom zohrávajú aj zlyhania školského personálu, nedostatky zakorenené vo vzdelávacom systéme a zneužívanie pravidiel, napríklad tých, ktoré upravujú spádovosť. Segregácia v bývaní a vo vzdelávaní sú úzko prepojené, čo ešte viac posilňuje cykly nerovnosti.

Výsledkom je zakorenené rozdelenie, pretrvávajúca opozícia typu „my a oni“ v našom myslení, keď je vzdelávanie „tých druhých“ podceňované a predsudky sa prenášajú z generácie na generáciu.

Seriha Elmazova, rómska matka zo Severného Macedónska, sa s touto nespravodlivosťou odmietla zmieriť a obrátila na Európsky súd pre ľudské práva.²⁷ A vyhrala, spolu s ďalšími 86 žalobcami. V roku 2023 tak vďaka nej vznikol precedens, ktorý by mohol ochrániť tisíce detí v Severnom Macedónsku aj inde pred

segregáciou.

„Keď ľudia počujú meno Elmazova, mali by si ho spájať s odvážnou a silnou rómskou matkou, so ženou, ktorej dieťa bolo vystavené segregácii a ktorá mala odvahu dotiahnuť prípad až pred Európsky súd pre ľudské práva,“ hovorí Senada Sali, právnička špecializujúca sa na ľudské práva a riaditeľka pre právne záležitosti Európskeho centra pre práva Rómov.

V Bitole, kde žila Seriha Elmazova so svojimi deťmi, boli dve školy, ktoré patrili do rovnakého školského obvodu. Jednu navštevovali prevažne rómski, druhú hlavne macedónski žiaci.

V Štipe, druhom meste, ktorého sa prípad týkal, navštevovali rómske a nerómske deti tú istú školu, ale v rámci nej boli umiestňované do oddelených tried. Priestor bol spoločný, ale segregácia pretrvávala.

Súd rozhodol, že aj keď možno neexistoval žiadny diskriminačný úmysel, reálna situácia, v rámci ktorej boli rómski žiaci vzdelávaní v iných školách a triedach ako nerómske macedónske deti, nebola opodstatnená a predstavovala segregáciu vo vzdelávaní.

Po vynesení rozsudku úrady v Severnom Macedónsku zmenili zákon o primárnom vzdelávaní s cieľom minimalizovať oddeľovanie detí rôzneho etnického pôvodu. Stále však pretrvávajú obavy, či tieto opatrenia budú postačujúce na to, aby riešili a predchádzali segregácii v celej krajine.²⁸

Segregácia v Bitole a Štipe, ale aj v iných obciach, kde žijú Rómovia, pokračuje, hoci v subtilnejšej forme.

„Dokonca aj dnes niektorí nerómski rodičia používajú falošné adresy, aby svoje deti oddelili od rómskych spolužiakov,“ varuje Senada Sali. „Štát má povinnosť zaoberať sa aj týmito rodičmi.“

Ako predsudky ovplyvňujú budúcnosť detí

Predsudky môžu mať aj podobu ignorácie alebo nesprávneho posudzovania individuálnych potrieb a schopností detí, v dôsledku čoho im chýba potrebná podpora a sú segregované od svojich rovesníkov.²⁹

Na Slovensku som sa stretol s rómskymi matkami, deti ktorých sú kvôli hlboko zakoreneným predsudkom nasmerované na odlišnú vzdelávaciu dráhu.³⁰ Jedna matka z Hermanoviec mi rozprávala o tom, ako s podporou mimovládnej organizácie Poradňa bojovala proti tomu, aby jej dcéra chodila do špeciálnej triedy pre deti s „ľahkým mentálnym postihnutím“. „To, čo však jej dcéra počas týchto rokov stratila, sa nedá vrátiť späť. Prišla o príležitosť od začiatku si vytvoriť budúcnosť, o akej snívala.“

Tieto príbehy sú viac než len individuálne prípady – sú výzvou k spravodlivosti a k boju proti systémovej diskriminácii, ktorá naďalej marginalizuje rómske deti.

Rovnaký príbeh sa odohráva aj v iných krajinách, kde testy, ktoré sú určené na podporu vzdelávania, sa až príliš často používajú na ospravedlňovanie vylúčenia a segregácie.³²

„Ako je možné, že je voči tomu taký veľký odpor?“ pýta sa tá žena. „Všetko, čo chceme, je, aby naše deti dostali kvalitné vzdelanie ako všetci ostatní. Nám to ako dievčatám odopreli a nedovolíme, aby to pokračovalo. Len tak môžu naše deti žiť lepší život než my.“

Napriek mnohým príčinám segregácie majú orgány povinnosť konať – nielen liečiť symptómy, ale odstraňovať systémové príčiny, ktoré prispievajú k pokračujúcej segregácii.

Tieto deti žijú v štvrti Stará Tehelňa v Prešove na Slovensku.

Segregované školy majú tendenciu poskytovať menej kvalitné vzdelávanie a vykazujú vyššiu mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky svojich žiakov. Zriedka ponúkajú zdroje, očakávania alebo ambície potrebné na to, aby deti mohli prosperovať. Výsledkom je začarovaný kruh: nízka kvalita vzdelávania vedie k tomu, že sa deti škole vyhýbajú, a to prehĺbuje segregáciu. A uprostred toho všetkého sú deti, ktoré sú stigmatizované a zaostávajú.

„Stretla som sa s Rómami, ktorí sú dnes už dospelí ľudia s vlastnými rodinami, a ktorí prešli segregovaným vzdelávaním a dodnes nevedia ani napísať svoje meno. Ale škody siahajú ešte ďalej. Stávajú sa medzigeneračnými. Ak ste nikdy nemali prístup ku kvalitnému vzdelaniu, ako môžete podporovať svoje deti, keď idú do školy?“, pýta sa Senada Sali.

„A snáď najväčšou, najcitelnejšou stratou je absencia medzietnickeho vzdelávania. Žijeme v multietnickej spoločnosti. To sa nedá zmeniť. Nemôžete sa zrazu rozhodnúť: „Poďme všetci študovať oddelene.“ To neodráža realitu našich životov,“ dodáva.

Desegregácia si vyžaduje čas a dôveru. Pokiaľ nebude inklúzia realizovaná v plnej forme, musíme pre každé dieťa zaručiť kvalitné vzdelávanie poskytované kvalifikovanými a motivovanými učiteľmi a podporené zdrojmi a víziou, ktoré sú nevyhnutné na to, aby toto vzdelávanie bolo zmysluplné bez ohľadu na to, kde sa deje.³³

Inkluzívne vzdelávanie prináša trvalé výsledky. Musí byť zaručené pre všetky deti, aby sa mohli od začiatku učiť a rásť bok po boku ako rovnocenní partneri.

Nik nezavolal mojej mame, aby jej povedal: „Nech sa vráti.“

V Španielsku len 0,8 % rómskych študentov ukončí vysokoškolské vzdelanie. Carmen patrí medzi tých pár, ktorí to dokázali. V júni 2025 ukončila štúdium v odbore Vzdelávanie v ranom detstve. Je to úspech, ktorý dosiahla napriek nepriaznivým okolnostiam. Ako povedala na svojich promóciách, rómski študenti často ukončujú svoje štúdium predčasne a nemajú takmer nikoho, kto by ich podporoval v tom, aby to nevzdávali.³⁴

V Helsinkách počujem ozvenu rozbitých snov o budúcnosti, ktoré zničila jediná necitlivá veta ovplyvnená predsudkami.

„Univerzita nie je pre Rómov. Rómovia robia iné práce,“ povedala raz učiteľka mladému fínskemu rómskemu študentovi. „Bol som len dieťa a uveril som jej,“ povedal mi.

Tieto slová majú hlboký vplyv, menia potenciál na mlčanie a ambície na pocit hanby.

Stereotypy zatemňujú úsudok učiteľov a uväzňujú deti v cykle vylúčenia.

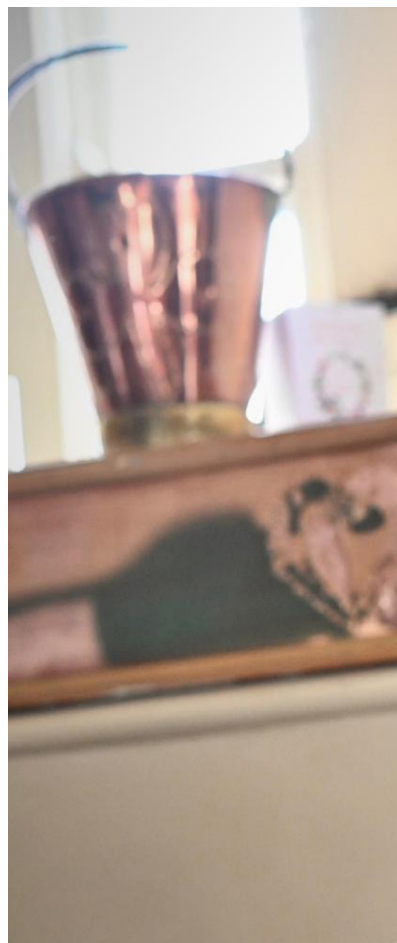
V Írsku sa so mnou kočovník Patrick Reilly podelil o svoje skúsenosti zo školy: „Na základnej škole som sa učil dobre, ale na strednej škole som mal veľké problémy. Potreboval som podporu, ale nemal som ju a nemal som odvahu o ňu požiadať. V polovici štúdia som školu nechal. Nikto nikdy nezavolať mojej mame, aby sa opýtal: „Prečo odišiel?“ Nikto mi nepovedal: „Patrick, mal by si sa vrátiť do školy.“ Nič.“

Reilly tak teraz vo svojej práci koordinátora iniciatívy za duševné zdravie v centre Pavee Point Traveller and Roma Centre čerpá z vlastných skúseností.

Problém je systémový.

Sociologička, s ktorou som sa stretol v Írsku, mi povedala, že väčšina učiteľov nemá žiadne očakávania od detí z komunity kočovníkov. Pracuje s deťmi vo veku od 10 do 14 rokov, ktoré nevedia ani napísať svoje meno, pretože zatiaľ čo ich spolužiaci sa pripravujú na univerzitu, oni majú za domácu úlohu nakresliť obrázok.

Zredukované rozvrhy, ktoré boli pôvodne myslené ako dočasné podporné opatrenia pre deti so špeciálnymi vzdelávacími potrebami, sa stali pre deti z kočovných komunit pascou. Používanie takéhoto rozvrhu znamená, že žiaci začínajú školský deň neskôr ako zvyčajne, alebo ho končia skôr, alebo nemusia niektoré dni v týždni chodiť do školy, a to často aj počas dlhšej

doby. Rozvrhy sa často používajú aj počas celého školského roka, čím sa deti kočovníkov oddelujú od svojich rovesníkov a výrazne sa obmedzujú ich budúce možnosti.³⁵

Ďalším vážnym problémom je jazyk. Deti kočovníkov v Írsku často nemajú možnosť vzdelávať sa v írskom jazyku, hoci pre niektoré povolania, vrátane práce učiteľa na základnej škole, je to kľúčová požiadavka.³⁶

Dopady týchto skutočností sú kruté: zatiaľ čo spomedzi detí, ktoré nepatria ku komunite kočovníkov, opúšťa školu pred dovŕšením 13. roku veku len 1 %, u detí kočovníkov je to 28 %.³⁷

Táto priepasť vedie k negramotnosti, prehľbuje marginalizáciu a vytvára celoživotné bariéry, ktoré sa prenášajú aj na ďalšie generácie.

Ďalší chýbajúci kúsok skladačky: identita jednotlivca, jej rešpektovanie a viditeľnosť

Alina Șerban, rumunská rómska herečka, filmárka a ARTivistka (kultúrna aktivistka), hovorí: „Vzdelanie samo osebe nestačí, ak školy zostávajú miestom diskriminácie. Potrebujeme rómskych učiteľov, inkluzívne učebné osnovy a podporný systém, ktorý by reflektoval a posilňoval našu identitu, a nie ju vymazával.“

„V škole nebolo nič, čo by reprezentovalo môj spôsob života, moju etnicitu. A ak sa kočovníci spomínali, bolo to vždy v negatívnom kontexte. V škole som sa cítil vylúčený. A nebol som jediný,“ hovorí Patrick Reilly.

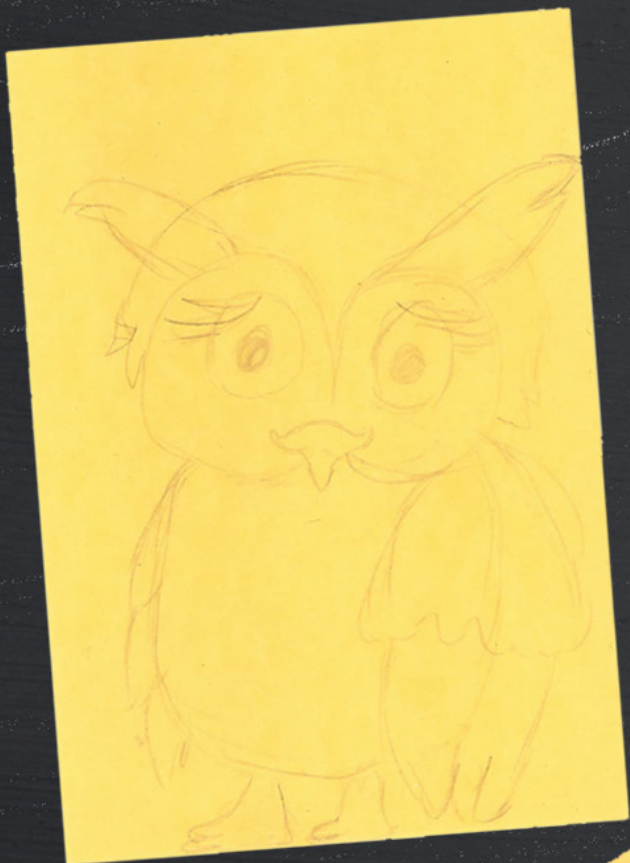
„Keby sme mali dni venované rôznym kultúram,“ dodáva Reilly, „možno by som školu nezanechal.“

Ďalším aspektom, ktorý sa príliš často prehliada, je rešpektovanie kočovného spôsobu života. Pre niektoré rómske a kočovné deti je to niečo, čo formuje ich svet, a vzdelávací systém musí nájsť spôsob, ako to rešpektovať, nie vymazať.

Spomínam si na mladého Róma z Portugalska, ktorý hovoril o tom, ako sa jeho jazyk, rómčina, v dôsledku historického prenasledovania a asimilačnej politiky vytratil.³⁸

„Na strednej škole som potreboval podporu, ale nemal som ju,“ hovorí írsky kočovník Patrick Reilly, koordinátor iniciatívy za duševné zdravie v centre Pavee Point, Traveller and Roma Centre v Dubline v Írsku.

Tieto detské kresby
som dostal počas mojej
návštevy denného centra
pre deti žijúce na ulici v
Kiselej Vode v Severnom
Macedónsku..

Vzdelávanie v menšinových jazykoch je viac ako len slová na papieri; je to spojenie s kultúrou, históriou a pocitom príslušnosti ku komunite.

Čím viac jazykov sa dieťa naučí, tým pevnejší je jeho základ pre spoločenskú inklúziu a súdržnosť.³⁹

Aj výučba histórie má svoju nenápadnú moc. Dokáže odstraňovať predsudky.

Na nasledujúcich stranách sa ukáže, že na to, aby sme mohli bojovať proti diskriminácii Rómov a kočovníkov, je potrebné rozprávať ich príbehy. Vnímanie, pochopenie a spoznanie ich histórie ako súčasti našej spoločnej pamäte môže začať nahrádzať mýty a nedôveru rešpektom a inklúziou.

Vynechané dievčatá

Dievčatá čelia ešte väčším prekážkam vo vzdelávaní.

„Hlavným problémom je chudoba,“ hovorí Salija Bekjir Halim, výkonná riaditeľka Iniciatívy za práva rómskych žien v Šuto Orizari. „Rodičia chodia do práce a dievčatá sú nútené prerušiť štúdium, aby sa starali o mladších súrodencov, pretože neexistuje žiadny systém štátnej podpory.“

Patriarchálne štruktúry a zvyky situáciu ešte zhoršujú. Rovnako ako mnoho iných žien, bez ohľadu na to, do akej komunity patria alebo z akej krajiny pochádzajú, „vyrastáme s tým, že miesto dievčaťa je v domácnosti,“ dodáva Bekjir Halim.

*Dieťa žijúce v osade Tsairia,
Solún, Grécko.*

V situáciách značnej sociálno-ekonomickej marginalizácie môžu byť prípady skorých manželstiev výsledkom kombinácie chudoby a patriarchálnych zvykov a spôsobom, ako prežiť keď chýbajú akékoľvek podporné mechanizmy.

Kráčam ulicami Skopje a vidím zobrajúce deti.

Ich rodiny sú vytlačené na okraj spoločnosti, žijú v extrémnej chudobe, kde hlad a neistá budúcnosť znásobujú hlad.

Mnohé z nich sú rómske dievčatá.

V Grécku sa im hovorí „deti semaforov“. Žobrujú na križovatkách, kým neskončí červená, ich malé rúčky pritisknuté na okná áut a tváre osvetlené blikajúcou červenou brzďových svetiel.

Niektoré z nich nemajú registračnú kartu ani iný doklad totožnosti, čo ich vystavuje riziku a oberá ich o právnu ochranu a príležitosti.

Namiesto toho, aby sa každé ráno prebudili a chystali na ďalší školský deň, uväznení v cykle chudoby, neviditeľnosti, strateného potenciálu a vystavení vykorisťovaniu sa prebúdajú do ďalšieho dňa vylúčenia.⁴⁰

V Severnom Macedónsku sú tri denné centrá, ktoré týmto deťom na šesť alebo sedem hodín denne ponúkajú možnosť držať ceruzky, spievať a zažívať to, čo by malo každé dieťa.

Jedno z týchto centier som navštívil. Deti sa na mňa vrhli, aby ma privítali a objali, s tvármi žiariacimi od radosti z nových možností. Darovali mi svoje kresby. Spievali pieseň o mieri.

Každé z týchto troch centier však môže poskytovať starostlivosť len 16 deťom.

V Severnom Macedónsku je takýchto detí asi 400.

Tieto centrá sú dočasnou záchranou, ale neriešia problém. Skutočné začlenenie znamená zabezpečiť, aby deti už nemuseli prežívať na okraji spoločnosti, ale aby boli vítané v bežných triedach a dostalo sa im podpory, aby tam mohli zostať.

Až potom sa deti môžu vrátiť tam, kam patria: k hrám, k priateľstvám, k učeniu. K detstvu.

Včasné začiatky

Prístup ku kvalitnému vzdelávaniu a starostlivosti v ranom detstve môže deťom pomôcť vymaniť sa z cyklu chudoby a vylúčenia a ukončiť jeho prenos z jednej generácie na druhú. Tento včasný základ je kľúčový nielen pre odblokovanie plného potenciálu dieťaťa, ale aj pre elimináciu rizika segregácie, ktoré na tejto ceste stále číha.

Je to spôsob, ako ponúknuť pocit spolupatričnosti a zakoreniť každé dieťa v sociálnej štruktúre s nádejou a možnosťami.

Na Slovensku je povinné predškolské vzdelávanie pre všetky deti od veku piatich rokov⁴¹ vnímané ako pozitívny krok zvyšujúci účasť rómskych detí v systéme predškolskej výchovy a zároveň budujúci kapacitu materských škôl.

Zmena však často začína aj nebadane, v lokálnych iniciatívach, ktoré vkladajú dôveru do samotných komunít.

Jedna takáto iniciatíva mi obzvlášť utkvela v pamäti: program Omama, ktorý sprístupňuje starostlivosť a prepojenosť komunity. Realizuje ho mimovládna organizácia Cesta von⁴².

Omamy sú rómske ženy z komunity, ktoré pôsobia ako

Dzengis Berisha je mediátor v oblasti vzdelávania. Pracuje v meste Prilep v Severnom Macedónsku.

staré mamy a akési vychovávateľky detí v ranom detstve. Podporujú mladé matky a sprevádzajú deti žijúce v chudobe pri ich prvých krokoch v učení – spoločne si stavajú z kociek, držia ceruzky, maľujú a čítajú knihy.

Omamy pravidelne navštevujú rodiny a stávajú sa pre ne stabilnými a dôveryhodnými osobami a mostom medzi domácim prostredím a vzdelávacím zariadením. Rozprávajú sa s deťmi po slovensky a rozvíjajú u nich kľúčové zručnosti potrebné na vstup do materskej školy.

Takéto komunitné iniciatívy ponúkajú praktické riešenia založené na dôvere, ktoré často dosahujú výsledky tam, kde inštitúcie zlyhávajú.

Budovanie mostov

Školskí mediátori a asistenti učiteľov, ktorí sa venujú podpore žiakov z menšinových skupín a komunít, prinášajú hmatateľné zmeny v celej Európe. Prostredníctvom úzkej spolupráce s rodinami, školami, deťmi a verejnými inštitúciami pomáhajú preklenovať rozdiely, odstraňovať bariéry a budovať trvalé vzťahy a dôveru.

V Severnom Macedónsku som jeden takýto model našiel.

Dzengis Berisha vyštudoval právo, ale zvolil si inú životnú cestu: stal sa mediátorom v oblasti vzdelávania.

„Po univerzite som si uvedomil, že moja komunita potrebuje poznať svoje práva, aby mohla uplatňovať svoje právo na vzdelanie a chodiť do školy. To sa stalo mojím cieľom,“ hovorí.

Školskí mediátori ako Dzengis sú priamo z komunity, majú jej dôveru a hovoria plynule rómsky aj jazykom inštitúcií ako sú školy či orgány štátnej správy.

Sprevádzajú rodičov na stretnutiach, pomáhajú s formalitami a navštevujú rodiny detí, ktoré chýbajú v škole, aby ich povzbudili k návratu do školy. Pôsobia na základných aj stredných školách. Povedali mi, že nemajú dosť času, a niekedy ani potrebné vzdelanie na to, aby mohli žiakov podporovať v štúdiu, hoci by to mohlo zabrániť ich predčasnému ukončeniu školskej dochádzky.

„V mojej obci sme traja mediátori pre päť základných škôl. Sme traja na 1 500 rómskych detí. Nie je nás dosť na to, aby sme uspokojili dopyt, ale dúfam, že ministerstvo školstva

prijme viac ľudí a zabezpečí našu úlohu prostredníctvom dlhodobých zmlúv,“ hovorí.

Zabezpečenie inklúzie vo vzdelávaní je naozaj vecou dlhodobej vízie, nie projektom na jeden alebo dva roky. Vyžaduje si trvalé investície, pozitívne opatrenia a finančnú podporu, napríklad vo forme štipendií, aby sa preklenuli existujúce rozdiely.

V Severnom Macedónsku sa tieto iniciatívy ukázali ako kľúčové pre zlepšenie postavenia rómskych detí a mládeže a ich šancu pokračovať v štúdiu.

Školský výlet, ktorý im dlhujeme

Vzdelávanie si vyžaduje holistický prístup.

Bez elektriny nie je svetlo na čítanie. Bez vody sa dieťa nemôže pravidelne kúpať. Bez práce rodičia nemôžu kupovať knihy.

Bez politickej vôle, primeraných politík a investícií nie je možné dosiahnuť rovnosť v prístupe ku kvalitnému vzdelávaniu.

Riešenia sú jasné: inkluzívne triedy, včasná a kvalitná podpora prispôbená potrebám každého dieťaťa, zmiešané a motivujúce prostredie a bezpečné miesto, kde všetky deti cítia, že ich príbehy sú dôležité, a kde učitelia veria v ich hodnotu.

Nie sú to radikálne myšlienky.

Škola nie je len o vedomostiach – je o priateľstvách a o včasnom vytváraní väzieb, ktoré tvoria základ, na ktorom si deti budujú svoje miesto vo svete.

Nikdy nezabudnem na slová dospelávajúcej Polyxeni:

„Nikdy som nebola na školskom výlete, pretože sa bojím. Bojím sa byť v autobuse s inými deťmi. Bojím sa, že mi ublížia, lebo som Rómka.“

Všetky deti si zaslúžia niečo lepšie. V podporujúcom prostredí a systéme sa deti môžu stať tou najšikovnejšou a najpravdivejšou verziou samých seba a nemusia mať strach žiť.

Deti sa hrajú v osade Tsairia v gréckom Solúne.

Lorenza Schwartz, členka Fínskej rómskej asociácie v Helsinkách, s ktorou som sa stretol počas mojej návštevy vo Fínsku.

SOFIA MÁ NOVÝ SEN

Ale ako sa dostať na trh práce?

Sofia sa našla vo farbách a textúrach kozmetických výrobkov.

Po škole začala pracovať pre veľkú kozmetickú spoločnosť v Helsinkách ako kozmetička. Jej kolegovia ju zbožňovali. Považovali ju za najšikovnejšiu a najspoľahlivejšiu v tíme.

Všetko išlo perfektne – pokiaľ starostlivo skrývala svoju identitu.

Z času na čas vošli do obchodu Rómky. Sofia hovorí, že skôr než niekto vôbec stihol zistiť, čo chcú, medzi zamestnancami sa začala šíriť panika.

„Stlačte bezpečnostné tlačidlo! Zavolajte ochrankárov!“

Sofia cítila hnev a bolesť. V duchu sa pýtala: Čo vám urobila? Neprišla tu nikomu ublížiť, chce len ovoňať parfumy.

Jedného dňa sa Sofia svojho sna vzdala v mene ochrany svojho duševného zdravia.

„Akonáhle zistia, že si Rómka, vidia len to – ako keby si mala na čele vytetované písmeno R,“ hovorí. „Rómske meno, sukňa a dvere ti zabuchnú pred nosom. Potom mladí ľudia začínajú pochybovať o sebe a o svojich schopnostiach a často sa vzdávajú svojich snov.“

Na svojich cestách som stretával ženy z rôznych krajín a rôznych generácií, niektoré Rómky, niektoré kočovníčky, ale ich skúsenosti sa navzájom až neuveriteľne podobajú.

Nie je to náhoda. Je to výsledok systémového zlyhávania, násilia, rasizmu a diskriminácie zakorenených v našej spoločnosti aj u mnohých personalistov.

Sklenený strop

Technologický rozvoj a širšie sociálno-ekonomické zmeny v povojnovom období zvýšili tlak na tradičnú ekonomickú základňu írskych kočovníkov. Štát sa prostredníctvom vzdelávacích programov ujal iniciatívy na začlenenie kočovníkov do formálneho trhu práce. Napriek tomu sčítanie ľudu z roku 2022 prinieslo krutý obraz: 61 % nezamestnanosť medzi kočovníkmi. Pre porovnanie, v celkovej populácii bola miera nezamestnanosti na úrovni 8 %.⁴³

Prieskumy opakovane ukazujú, že írski kočovníci čelia marginalizácii a diskriminácii: v roku 2020 sa 70 % opýtaných cítilo diskriminovaných pri hľadaní práce v období predchádzajúcich piatich rokov.⁴⁴ V roku 2022 67 % opýtaných uviedlo, že identita kočovníka je pri uchádzaní sa o zamestnanie nevýhodou.⁴⁵

Vo Fínsku sa v roku 2018 uskutočnil sociálny experiment, prekvapivé výsledky ktorého spustili širokú verejnú diskusiu, hovorí Sofia.

Štyria renomovaní odborníci, každý s úctyhodným životopisom, rozoslalo 54 žiadostí o zamestnanie zamestnávateľom, ktorí inzerovali voľné pracovné miesta. Jediný rozdiel bol v tom, že ich mená boli nahradené typicky rómskymi menami.

Výsledok?

Ani jeden pohovor.⁴⁶

Nulová šanca byť videný. Kvôli jednému menu a tisícim predsudkov.

Experiment bol súčasťou kampane na zvýšenie povedomia o diskriminácii, ktorej Rómovia každodenne čelia pri hľadaní práce, a vyvolal širokú diskusiu. Niektorí veľkí zamestnávateľia začali zavádzať politiku anonymných životopisov.

To, čo štyria fiktívni uchádzači zažili v priebehu krátkeho časového obdobia, je však pre mnohých Rómov a kočovníkov neúprosnou každodennou realitou.

„Aj keď máte vysokoškolské tituly a zručnosti, ten odkaz je jasný: „Musíte prekonať svoju identitu,“ hovorí Carmen Gheorghe, prezidentka organizácie E-Romnja, ktorá sa zasadzuje o ľudské práva rómskych žien a dievčat v Rumunsku.⁴⁷

„Máme vzdelanie, máme odborné znalosti. A napriek

tomu, bez ohľadu na to, ako ďaleko sa dostanete, existuje sklenený strop, ktorý vám nedovolí rozbiť. Čím vyššie vystúpíte, tým hlasnejšie sa pred vami zabuchnú dvere.“

Prepojené dôvody vylúčenia

Rómovia a kočovníci v celej Európe mi hovorili, že majú pocit, že si musia zmeniť mená v životopisoch, aby skryli svoju identitu. Adresa v lokalite známej ako oblasť obývaná rómskymi a kočovnými komunitami môže byť tiež synonymom neúspechu. Iní sa dočkajú odmietnutia v momente, keď si pri videohovore zapnú kameru alebo začnú hovoriť s prízvukom.⁴⁸

Pre ženy je v dôsledku rodových stereotypov v spoločnosti veľmi ťažké dostať sa na trh práce a dosiahnuť finančnú nezávislosť.⁴⁹

Ako môžu zvládať starostlivosť o deti a domácnosť, ako to od nich očakáva spoločenský úzus zakorenený

v patriarchálnych normách, a zároveň sa snažiť o zlepšenie svojho ekonomického postavenia?

Pre mnohých sa situácia zhoršuje ešte viac, keď musia čeliť netolerancii pre farbu svojej pleti, pôvod, sexuálnu orientáciu či rodovú identitu, alebo kombináciu týchto faktorov.⁵⁰

Predsudky, privilégia a moc väčšiny nachádzajú nespočetné množstvo vzájomne prepojených výhovoriek, aby mohli niektorých ľudí vyčleňovať.

V tieni

Rómski a kočovní pracovníci sú často nevidení, akoby v tieni.

Niektorí sú nútení prejsť do šedej ekonomiky, aby prežili. Pracujú bez zmlúv, bez poistenia, bez ochrany pred zneužívaním alebo vykorisťovaním. Iní nemajú inú

Žena z gréckej osady Halandri predáva čakanku a cesnak v blízkosti farmárskeho trhu.

možnosť než pracovať na čiastočný úväzok, vykonávať sezónne práce alebo prijať zle platené pozície.⁵¹ Aké sú skutočné dôsledky nedostatočného prístupu k platenému zamestnaniu a finančnej neistoty?

V niektorých krajinách to znamená, že keď potrebujete lekára, nemáte k nemu prístup.

Môže to znamenať život bez elektriny alebo tečúcej vody.

Znamená to neschopnosť pokryť svoje životné náklady⁵² alebo nevyhnutnosť opustiť svoju vlasť a hľadať lepšiu budúcnosť inde.

Pre niektoré ženy to znamená finančnú závislosť a v niektorých prípadoch nemožnosť opustiť násilné domáce prostredie.

Môže to tiež znamenať nedostupnosť vzdelávania.

A tento cyklus sa opakuje – jedna generácia za druhou sa snaží nájsť východisko z tohto začarovaného kruhu.

Dovoľte mi podeliť sa s vami o niekoľko príbehov, ktoré hovoria o odolnosti, nechcote zmieriť sa s nepravosťou a posilnení.

Nádej na lepší život

Pri malej chatrči v gréckom Halandri spievajú vtáky.

Stretávam tam ženy, ktoré si na živobytie zarábajú neoficiálnym predajom malého množstva vecí ako je čakanka či cesnak v blízkosti farmárskych trhov. Žijú v strachu zo zatknutia a zarobia len pár eur.

Jedna z nich hovorí, že v minulosti pracovala ako upratovačka, ale prednedávnom jej vypovedali zmluvu.

Iná hovorí, že nevie čítať ani písať, takže ju nikto nezamestná.

Jej vnuci chodia do školy, ale doma nemajú svetlo na čítanie. Nechce, aby mali taký ťažký život, ako mala ona.

Počúval som o ich snoch o živote v domoch, ale ako môžu pri tak obmedzených prostriedkoch zaplatiť nájomné, elektrinu a vodu?

Vo Fínsku a Írsku som stretol Rómov, ktorí opustili svoje domovské krajiny – Rumunsko, Bulharsko, Česko. Dôvodom bola často chudoba a nádej na lepší život.

„Keď som už nemala kde skloniť hlavu, vzala som deti k sestre a odišla som. Museli sme sa rozdeliť,“ hovorí Iuliana.

Pochádza z Rumunska a v súčasnosti žije vo Fínsku. Život na ulici v Helsinkách bol tvrdý a plný neistoty.

Ale veci sa začali meniť, keď jej denné centrum Hirundo pri nadácii Deaconess Foundation poskytlo príležitosť pracovať.

Dnes Iuliana pracuje v pekárni nadácie.

Hoci jej veľmi chýbajú deti, vie, že v stávke je veľa: „Chýba mi ich láska, ale ak odídem z Fínska a stratím túto prácu, zničí mi to celý môj život.“

Iuliana Baldovin, pôvodom z Rumunska, žije vo Fínsku. Pracuje v pekárni Communion Bread Bakery nadácie Helsinki Deaconess Foundation a v minulosti pracovala v dennom centre Hirundo.

Zberači šrotu a zelená ekonomika

Róm hľadá o 6:30 ráno staré práčky a chladničky vyhodené pri kontajneroch v uliciach gréckeho mesta.

Z reproduktora jeho dodávky znie hlas:

„Zbieram šrot! Odveziem vaše staré spotrebiče!“

„Život zberača šrotu je ťažký,“ hovorí. „V lete jazdím celé hodiny a niekedy sa vrátim naprázdno. Preto začínam už na úsvite – ak ma niekto predbehne, nezostane mi nič.“

„Nedávajú nám povolenia na predaj na trhoch. Nikto nás nezamestná. Aj teraz ma môžu zatknúť.“

Prečo?

„Hovorí, že môj reproduktor ruší pokoj. Raz som zo smetí vybral práčku a obvinili ma z krádeže. Každý deň sa bojím, že ma zatknú.“

Niekoľko ho môže obviniť z porušovania zákona. Pritom on sa len snaží prežiť.

Príbeh tohto muža neodhaľuje osobné zlyhanie, ale systémovú nespravodlivosť.

O niekoľko týždňov neskôr som v Šuto Orizari v Severnom Macedónsku svedkom toho, čo je možné, keď sa veci robia inak a keď Rómovia dostanú prostriedky na to, aby si sami zabezpečili živobytie.

Asib Zekir, výkonný riaditeľ Iniciatívy pre ekonomický rozvoj Rómov (REDI) v Severnom Macedónsku⁵³ spomína, ako videl staršiu ženu ťahať vozík s recyklovateľným odpadom. Zastavil sa, aby jej pomohol.

„Som na to zvyknutá,“ povedala. Vtedy som vedel, že sa niečo musí zmeniť.

Rómsky zberač odpadu a zamestnanec spoločnosti REDI Recycling, sociálneho podniku v Skopje, ktorý v rámci cirkulárnej ekonomiky recykluje druhotné suroviny.

Neformálni zberači odpadu prispievajú k zelenej ekonomike, ale zostávajú neviditeľní: nemajú zmluvy, poistenie ani uznanie.

REDI Recycling to teraz mení. Zamestnávajú zberačov, poskytujú im elektrické trojkolky, formalizujú ich prácu a poskytujú im cestu k uznaniu ich práv, dôstojnosti a zviditeľneniu tak, ako to prináleží všetkým iným pracovníkom.

Dokonca aj v čase krízy

Duch kolektívneho úsilia zameraného na posilnenie komunit presahuje aj hranice, a to dokonca aj v čase krízy.

Ekonomické posilnenie a finančná nezávislosť rómskych žien a dievčat je prioritou rómskej organizácie Voice of Romni sídliacej na Ukrajine.⁵⁴

„Keď v roku 2022 začala plnoformátová invázia na Ukrajinu, naše aktivity nadobudli nový význam. Snažíme sa pomáhať vysídleným rómskym ženám získať nové zručnosti,“ vysvetľuje zakladateľka a prezidentka organizácie Voice of Romni Anzhelika Bielova.

Organizácia okrem iného pomáha ukrajinským Rómkam nájsť si prácu v čase vojny, ponúka odborné vzdelávanie, štartovacie balíčky na vstup na trh práce a poskytuje malé granty prispôbené ich potrebám.

„V júli 2025 sme v dvoch ukrajinských mestách otvorili coworkingové kozmetické centrá s názvom „Priestor pre krásu Romnja“. Absolventky nášho školenia tam môžu pracovať a rozvíjať sa, zatiaľ čo o ich deti, ako aj o deti klientok, sa starajú opatrovatelky,“ dodáva Bielova.

„Nie sú to len kozmetické salóny. Sú to miesta solidarity a podpory.“

A pozitívne účinky ich školení presahujú hranice. „Jedna Rómka prišla aj s rodinou hľadať humanitárnu pomoc. Zúčastnila sa nášho školenia pre nechťárky, dostala nástroje a finančné prostriedky. Dnes si buduje nový život a zarába si na živobytie v Nemecku,“ hovorí Bielova.

Zmena si vyžaduje čas, ale je možná

Sofia vo Fínsku hovorí o prípade, ktorý zasiahol citlivé miesto a vyvolal reakciu štátneho mechanizmu na ochranu ľudských práv, keď viditeľnosť narazila na odpor.

Regionálny tím Voice of Romni otvára spoločné coworkingové kozmetické centrum, podporované organizáciou CARE Ukraine, v meste Kryvyj Rih v Dnepropetrovskej oblasti.

Dve mladé Rómky absolvovali kadernícku školu a našli si prácu vo veľkej sieti kaderníckych salónov. Pri prijímaní do zamestnania sa s firmou dohodli, že môžu so práce chodiť v tradičných rómskych sukniach prispôbených tak, aby boli vhodné na prácu.

O niekoľko týždňov však tieto ženy dostali výpoveď.

Povedali im, že ich tradičné oblečenie nie je v súlade s imidžom firmy, a neskôr ich bývalý zamestnávateľ uviedol dôvody týkajúce sa bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci v súvislosti so spomínanými sukňami.

Fínska ombudsmanka pre nediskrimináciu podala prípad na súd a ženy spor vyhrali.⁵⁵

„Je to prelomový prípad pre rómsku komunitu,“ hovorí Kristina Stenman, bývalá ombudsmanka pre

nediskrimináciu, „najmä pre mladých ľudí, ktorí chcú vykonávať povolanie v odbore, ktorý študovali.“

Je to prvý prípad vo Fínsku, ktorý sa zaoberá diskrimináciou Rómov na pracovisku.

Predsudky nie sú nemenné. Zmena už prebieha, a to aj v súkromnom sektore, kde bol odpor dlho najsilnejší.

Mimovládna organizácia Človek v ohrození spolupracuje s poprednými zamestnávateľmi na Slovensku, aby Rómom ponúkla stabilné zamestnanie a možnosť kariérneho rastu a zároveň bojovala proti stereotypom.⁵⁶

V Španielsku sa Fundación Secretariado Gitano už viac ako 25 rokov začleňuje Rómov na trh práce. Trvalo to dlho a vyžadovalo si to roky financovania zo strany EÚ a z národných zdrojov, ale aj dlhodobú spoluprácu s rómskymi komunitami, miestnymi samosprávami a súkromnými firmami.⁵⁷

Dnes je program Acceder⁵⁸, ktorý ponúka komplexnú cestu k zamestnaniu kombinujúc ciele vzdelávanie, podporu samostatnej zárobkovej činnosti a strategické partnerstvá s verejnými službami zamestnanosti a s veľkými spoločnosťami. Je jasným dôkazom toho, že vytrvalé úsilie a spolupráca môžu premeniť víziu na realitu.

„Ešte stále nás čaká veľa práce. Ale stojí to za to. Je to správna cesta. Ľudia majú prácu, nezávislosť, dôstojnosť a žijú svoju kultúru ako Rómovia,“ hovorí Bélen Sánchez-Rubio, vedúca medzinárodného oddelenia Fundación Secretariado Gitano.

„Prístup k príležitostiam však neprichádza sám od seba, najmä pre rómske ženy, ktoré často čelia viacnásobným prekážkam. Je potrebné vytvárať špecifické podporné štruktúry prispôbené potrebám žien, ich schopnostiam a možnostiam, a podporovať ich, aby urobili prvé kroky k nezávislosti,“ dodáva Sánchez-Rubio.

V Severnom Macedónsku som stretol rómske ženy, ktoré pracujú vo verejných úradoch alebo v miestnych obchodoch. Zmena sa pomaly deje.

„Neboli sme to my, ale stigma, ktorej sme čelili, čo nás brzdi,“ povedala mi jedna Rómka.

„Teraz nás vidia. Rozprávajú sa s nami. Zdravíme sa navzájom. Veci sa môžu zmeniť, ak je na to vôľa.“

Sofino nové poslanie

Dnes Sofia pracuje s mladými Rómami na tom, aby sa zlepšilo ich postavenie. Pomáha im vytvárať životopisy, pripravovať sa na pohovory, hľadať si prácu, orientovať sa v zložitom byrokratickom systéme a poznať svoje práva.

Aby sa ďalšia generácia mohla stať viditeľnou súčasťou spoločnosti.

Aby už, žiadny Róm, Rómka, kočovník či kočovníčka nemuseli skrývať svoju identitu len preto, aby si udržali prácu.

Aby sa mohli stať tým, kým chcú, bez toho, aby museli neustále bojovať a dokazovať svoju hodnotu.

Avšak na to, aby sa sny mohli naplniť, spoločnosť sa musí zmeniť a inštitúcie si musia robiť svoju prácu.

„Nestačí oslavovať jeden alebo dva úspechy. Potrebujeme systémovú zmenu. Musíme prelomiť cyklus vylúčenia a ponúknuť skutočnú podporu,“ hovorí Alina Șerban, rumunská rómska herečka, filmárka a ARTivistka.

„Snívam o svete, v ktorom môže rómska dievčina snívať o tom, že bude umelkyňou či líderkou a nebude musieť prekonať desaťkrát viac prekážok, len aby dosiahla aspoň polovicu svojho cieľa,“ dodáva Șerban.

*Alina Șerban je rumunská rómska herečka,
filmárka a ARTivistka.*

GULKY, STRACH A ODOPRETÁ SPRAVODLIVOSŤ

Nadmerný policajný dohľad a nedostatočná ochrana

Tlačové agentúry priniesli správu, že 22. októbra 2021 v skorých ranných hodinách polícia počas automobilovej naháňačky zastrelila Nikosa Sampanisa, osemnásťročného mladíka z Aspropyrgosu.

Podľa správ sedem policajtov vystrelilo na auto, ktoré bolo údajne ukradnuté a v ktorom sa nachádzali traja neozbrojení rómski tínedžeri, viac ako 45 guliek.⁵⁹

Vyšetrowanie aj po rokoch stále prebieha. Podľa mojich informácií sa v Grécku za nezastavenie na kontrolnom stanovišti ukladá pokuta a dočasne sa zadrží vodičský preukaz a registračné dokumenty vozidla.

Prečo to teda stálo mladého muža život?

Cieľom pre svoj pôvod

Prenasledovanie na základe etnického pôvodu a nie na základe konania jednotlivca je jasnou a nebezpečnou formou rasovej diskriminácie, ktorá musí byť výslovne zakázaná.⁶⁰

Rasové predsudky aj v súčasnosti ovplyvňujú policajné postupy v celej Európe, otvorene alebo skryte, a niekedy aj násilným spôsobom. Od stigmatizujúcich karantén rómskych osád v čase pandémie ochorenia COVID-19 až po cieľenú raziu a nadmerné použitie sily,⁶¹ tieto postupy

Letecký pohľad na štvrť Halandri, Atény, Grécko. Na stretnutí s členmi komunity mi miestne ženy rozprávali o policajnom zásahu v tejto osade.

poškodzujú nielen jednotlivcov, ale zároveň narúšajú dôveru verejnosti v systémy poznačené rasizmom.⁶²

„Polícia používa pojem ‚klanová kriminalita‘, hovorí Romani Rose, predseda Ústrednej rady nemeckých Sintov a Rómov v Heidelbergu v Nemecku. „Existujú záznamy o jednotlivých rodinách a kriminalita sa opäť dáva do súvisu s pôvodom. Naše komunity sú vystrašené, pretože veľmi dobre poznajú svoju históriu a vedia o opatreniach, ktoré kedysi prijal nacistický štát, aj o následnej kriminalizácii Sintov a Rómov v povojnovom období,“ vysvetľuje.

Rasové profilovanie je ponížujúce, posilňuje predsudky a odrádza celé skupiny od kontaktu s inštitúciami, ktoré im majú slúžiť.⁶³

tunajšej Rómskym komunitám žijúcim v osade, kde ženy rozprávali

Ako sa títo tínedžeri cítili v tú noc, obklúčení sirénami a ťarchou zdedených predsudkov? A ako sa cítia celé komunity, keď vedia, že farba ich pleti, oblečenie, ktoré nosia, alebo štvrť, z ktorej pochádzajú, stačia na to, aby sa stali terčom? Ako sa cítia, keď to vidia znova a znova?

Rovnaké predsudky vedú k častým raziám v rómskych osadách a na táboriskách kočovníkov, kde sa neustále hľadajú „podozriví“. Polícia sa v tlačových správach chváli potláčaním kriminality, čo často opakujú aj vysokopostavení politici a médiá, čím kriminalizujú celé komunity. Tieto razie však zvyčajne odhaľujú len drobné priestupky, napríklad neoprávnené prípojky na elektrickú sieť, prekročenú platnosť občianskeho preukazu, alebo aj vôbec nič.

Razie sa často konajú pred svitaním. Rómovia a kočovníci, s ktorými som hovoril, tvrdia, že im takmer nikdy neukážu príkaz na prehliadku. „Deti sa trasú od strachu,“ hovoria rodičia.

„Ako potom môžete veriť, že polícia je tu, aby pomáhala? Boja sa dokonca aj dopravných policajtov.“

Nie je to vina niekoľkých „čiernych oviec“. Ide o systémový problém, ktorý pretrváva v mnohých krajinách Európy.

Počas svojich ciest som zozbieral často priam neuveriteľne poburujúce príbehy, ktoré ukazujú, prečo sa tieto obavy v ľuďoch zakorenili.

Razie, autobus a ozveny hlboko zakoreneného strachu

Vo Fínsku mi ženy rozprávajú, ako sa s Rómami zaobchádza nie ako s jednotlivcami, ktorí majú svoje práva, ale ako so skupinou, ktorú treba sledovať a monitorovať. Keď Rómovia potrebujú pomoc polície, nezavolajú. Majú príliš veľký strach.

V roku 2021 vyšlo najavo, že policajné oddelenie v Helsinkách v rokoch 2013 až 2015 tajne sledovalo Rómov. Boli zhotovené tisíce záznamov o stovkách

Kristina Stenman je bývalá fínska ombudsmanka pre nediskrimináciu.

jednotlivcov. Podľa bývalej ombudsmanky pre nediskrimináciu Kristiny Stenman táto operácia nebola zameraná na trestné činy, ale bola skôr „prejavom hlboko zakoreneného systémového rasizmu namiereného voči Rómom“.⁶⁴

„Všetko toto vyvolalo pocit odcudzenia a nedôvery,“ hovorí Stenman. „Iba jeden z desiatich rasistických incidentov namierených proti Rómom je nahlásený. Ľudia neveria, že sa niečo zmení, alebo sa boja, že by mohli mať problémy.“

Na Slovensku mi päť rómskych žien rozpráva svoj príbeh. Cestovali do práce autobusom z Košíc do Prešova. Keď si chceli sadnúť na predné sedadlá, vodič na ne zakričal: „Chodte dozadu. Ak chcete sedieť, sadnite si dozadu.“

„Nadával nám a ponižoval nás,“ hovoria.

Incident nahlásili prepravnej spoločnosti, ktorá priznala chybu. „Ale keď sme znovu nastúpili do autobusu, stretli sme sa s rovnakým zaobchádzaním. Nechodíme na políciu. Neveríme im.“

„Prečo neverím polícii?“

„Lebo robia v našich domoch razie. Bezdôvodne nás prenasledujú.“

Ich slová odrážajú hlbšie zakorenený strach, ktorý pramení nielen v tej ceste autobusom, ale v mnohoročných životných skúsenostiach.

Hoci rozsiahle policajné razie, ktoré kedysi vyvolávali strach v rómskych osadách na Slovensku, podľa mojich informácií už prestali, spomienky na ne zostávajú živé.

Komunity si stále nesú bremeno minulého násilia, brutálnych zásahov, ponižujúceho zaobchádzania a snáh dovolať sa spravodlivosti, ktoré ostali bez odozvy. Násilia, ktoré odsúdil Európsky súd pre ľudské práva, na ktorý sa jeho obeť napokon obrátili.⁶⁵

Národný preventívny mechanizmus, zriadený na Slovensku v roku 2023, a pravidelné policajné školenia prinášajú istú nádej, ale dôvera zostáva aj naďalej krehká.

Komunity sa stále zdráhajú kontaktovať políciu, pretože sa obávajú ľahostajnosti alebo zlého zaobchádzania.

Pretrvávajúce nedostatky vo vyšetrovaní, a najmä v prípadoch, kde by sa mali skúmať rasové motívy, naďalej zatienujú dosiahnutý pokrok.⁶⁶

V Grécku sa dozvedám o opakovaných správach o policajných raziach v rómskych osadách a sťažnostiach komunit, že sú terčom zlého zaobchádzania.⁶⁷

V Halandri mi jedna Rómka rozpráva o tom, že si necháva účtenky za každý nákup, aby polícia nezabavila jej majetok pre podozrenie, že jej nepatrí.

Opísala mi raziu, pri ktorej sa úrady pokúsili zabaviť hudobný nástroj jej manžela – jeho zdroj obživy – a veno jej dcéry. Počas razie bol v ich dome použitý slzotvorný plyn, hoci sa vnútri nachádzali deti a staršie osoby.

„Tak to proste je. Nebudeme zasahovať.“

Nedôvera je taká hlboká, že 31 % írskych kočovníkov, ktorí sa v ostatných piatich rokoch stali obeťami trestných činov, túto skutočnosť nikdy nenahlásilo polícii.⁶⁸

Rómky a kočovníčky mi hovoria, že si dvakrát rozmyslia, či zavolajú políciu, a to aj v prípadoch rodovo podmieneného alebo domáceho násilia.

Tie, ktoré tak urobia, si často vypočujú odmietavú odpoveď.⁶⁹ „Násilie je vo vašej komunite normálne, nemôžeme zasiahnuť.“

Násilie páchané na ženách však nepatrí k žiadnej konkrétnej skupine. Považovať ho za niečo, čo je v niektorých komunitách „očakávané“, je nielen nesprávne, ale zároveň to ženy dostáva do dvojitej pasce. Stávajú sa obeťami násilia aj inštitúcií, ktoré by ich mali chrániť, ale namiesto toho sa tvária, že sa nič nedeje. Neraz to tieto ženy stojí život.

V popoludňajších hodinách 3. mája 2025 bola v severomacedónskom Šuto Orizari rukou svojho partnera zavraždená tridsaťšesťročná Ramajana Asan, napriek jej opakovaným prosbám o pomoc, s ktorými sa obrátila na políciu.⁷⁰ Jej smrť, ktorá je dnes široko odsudzovaná, je ďalším príkladom zlyhania orgánov v prípade domáceho násilia, ako aj príkladom diskriminácie, ktorá naďalej ponecháva rómske ženy bez ochrany vtedy, keď ju najviac potrebujú.

Strach z otvoreného vyjadrovania a tí, ktorí sa zasadzujú o prístup k spravodlivosti

Prípady diskriminácie a zlého zaobchádzania s Rómami a kočovníkmi sa však málokedy dostanú pred súd. Pýtate sa prečo?

Senada Sali, právnička v oblasti ľudských práv, pôsobí ako riaditeľka pre právne záležitosti Európskeho centra pre práva Rómov, mimovládnej organizácie, ktorá sa prostredníctvom strategických litigácií zasadzuje o ochranu ľudských práv Rómov a Rómiiek.

Advokáti, ktorí sa takýmito prípadmi zaoberajú, hovoria o rozsiahлом vylúčení a strachu, ktorý zažíva mnoho Rómov a kočovníkov.

Dôvera v národné justičné systémy je dlhodobo narušená. Aj keď je niekto ochotný prehovoriť, často nemá prístup k právnemu zastúpeniu a organizácií občianskej spoločnosti, ktoré môžu pre komunity viesť strategické litigácie, je málo. Možnosti financovania právnych a súdnych poplatkov sú minimálne, ak vôbec existujú. No a potom je tu strach z odplaty.

Advokátka Ioanna Kourtovik opisuje prípad z Grécka, keď počas rodinnej oslavy policajné jednotky vtrhli do rómskej osady. „Zbili ženu a deti a zničili im príbytok. Keď sme oznámili, že podávame sťažnosť na takéto konanie, policajti sa o niekoľko dní vrátili a vyhrážali sa miestnym obyvateľom.“

Keď právny tím požiadal o mená policajných príslušníkov, ktorí sa na incidente podieľali, úrady to odmietli odvolávajú sa na to, že ide o „osobné údaje“.

Keď sa Rómovia a kočovníci dostanú pred súd, narazia na ďalšiu prekážku v podobe sudcov, ktorí sa k nim chovajú pohrdavo a vynášajú proti nim príliš prísne rozsudky.

Aj to sa však začína meniť, keď Rómovia a kočovníci získajú podporu zanieťených právnych zástupcov a keď sa táto podpora opiera o solidaritu spoločnosti a národných inštitúcií na ochranu ľudských práv a rovnosti.

„Grécke súdy v poslednej dobe vyniesli v niekoľkých prípadoch oslobodzujúce rozsudky za neoprávnené pripojenie k elektrickej sieti,“ hovorí Kourtovik. „V rozhodnutí uviedli, že rodiny potrebujú elektrinu na prevádzku zdravotníckych prístrojov alebo na štúdium svojich detí.“

Keď váš systém zase raz sklame

Rómovia a kočovníci vo všeobecnosti vnímajú justičný systém ako systém, ktorý je nastavený proti nim – ako podozriví sú nadmerne kontrovaní a ako obeť sú nedostatočne chránení.⁷¹

V Grécku rómske rodiny hovoria o svojich karavanoch, ktoré boli podpálené v štvrti Heraklion Lagkada, a o vlačnom vyšetrowaní, ktoré nikam nevedlo. Plody ich tvrdej práce zmizli za pár minút a ostali bez odpovedí aj bez odškodnenia.

Podľa oficiálnych údajov z Írska majú kočovníci, a najmä ženy kočovníčky, výrazne vyššie zastúpenie vo väzniciach. Hoci kočovníci tvoria len 0,7 % írskych populácie, predstavujú 10 % väzňov a až 22 % väzenkýň.⁷²

Podľa mojich zdrojov sú ženy kočovníčky často väzené aj za drobné priestupky, ktoré by v prípade iných ľudí nevedli k trestu odňatia slobody.

Medzi členmi komunity, výskumníkmi a úradníkmi prevláda názor, že agresívne policajné zásahy, prísnejšie tresty, chudoba a širšia diskriminácia v spoločnosti zohrávajú v prípade nadmerného zastúpenia kočovníkov vo väzniciach svoju úlohu.

Stretnutie s tímom Irish Travellers Access to Justice Project na univerzite v Limericku v Írsku.

Situácia Rómov je podobná v celej Európe. Hoci nedostatok etnicky disagregovaných údajov v mnohých justičných systémoch tento problém zakrýva, štúdie ukazujú, že od Španielska po Česko či od Srbska po Rumunsko je počet väznených Rómov neprimerane vysoký.⁷³

Iné správy týkajúce sa situácie v Severnom Macedónsku poukazujú na to, že rómski väzni sú umiestňovaní v najšpinavších častiach väzníc,⁷⁴ sú bití, je im odopierané poskytovanie zdravotnej starostlivosti a v niektorých prípadoch dokonca vo väzbe umierajú.⁷⁵

Ich trest však nekončí prepustením. Trestný záznam im pridáva druhú, ťaživú vrstvu stigmy a zatvára im dvere do budúcnosti.

Spravodlivosť?

Túto kapitolu som začal smrťou 18-ročného rómskeho chlapca, ktorý zomrel po policajnej naháňačke.

Krátko nato boli zverejnené správy o dvoch ďalších tragédiách.⁷⁶

V decembri 2022 polícia zastrelila šestnásťročného Kostasa Frangoulisa počas naháňačky potom, ako odišiel z čerpacej stanice bez zaplattenia dvadsaťeurového účtu za pohonné hmoty.

Policajt, ktorý ho zastrelil, bol odsúdený na tri roky odňatia slobody s podmieneným odkladom výkonu trestu.

V novembri 2023 policajt zastrelil sedemnásťročného Christosa Michalopoulou.

Každý z týchto zmarených životov je príliš veľa.

Takéto incidenty vytvárajú v našej spoločnosti znepokojujúci vzorec, ktorý je posilnený beztrestnosťou, mlčaním politikov a tolerovaním rasovo motivovaného násillia.

Rodiny týchto teenagerov vyšli do ulíc. Tentoraz sa však k nim pridali aj ďalší občania a právnici.

Matky chlapcov držali transparent, na ktorom bolo veľkými písmenami napísané slovo „Justis“.

Chyba v pravopise nebola náhodná. Bol to výkrik prameňiaci z vylúčenia a volanie po uplatnení práva ich detí chodiť do školy.

Bolo to zreteľné volanie po dôstojnosti a posilnení postavenia komunit, ktoré boli príliš dlho odsúvané na okraj spoločnosti.

Bolo to volanie po policajnej práci bez rasizmu a po prevzatí zodpovednosti.

Bola to výzva na nastolenie potrebnej a trvalej zmeny, na koniec beztrestnosti a na zaručenie justičného systému, ktorý chráni namiesto prehliadania bez ohľadu na to, kto ste alebo odkiaľ pochádzate.

Achilleas Chiras urobil tento záber na pohrebe šestnásťročného Kostasa v gréckom Solúne, ktorý zomrel v decembri 2022 po tom, čo ho polícia postrelila počas naháňačky kvôli údajne nezaplattenému účtu na čerpacej stanici. Chiras za snímku získal novinársku cenu Journalism Excellence Awards 2024 Spoločného programu EÚ a Rady Európy EQUIROM.

V Dokumentačnom a kultúrnom centre nemeckých Sintov a Rómov v nemeckom Heidelbergu je pamätná miestnosť venovaná obetiam genocídy Sintov a Rómov.

UMENIE ODOLNOSTI

História, z ktorej sa treba
poučiť, kultúra, ktorú
treba oslavovať

Bolo to pred viac než desiatimi rokmi. Cestoval som po Nemecku ako turista, keď ma vlak doviezol do univerzitného mesta Heidelberg. Skupinky mladých sedeli na slnku a pili kávu. Lode sa lenivo plavili po rieke.

Potom som na zákrute cesty uvidel nápis „Stála výstava o holokauste Sintov a Rómov“, dokumentujúca zverstvá, ktorým čelili počas druhej svetovej vojny, a ich príbeh, ktorý sa odohrával súbežne so systematickým vyvražďovaním šiestich miliónov európskych Židov a prenasledovaním a zabíjaním miliónov ďalších.⁷⁷

Vošiel som dovnútra.

Dlho som stál pred jednou fotografiou.

Zobrazovala „rasové vyšetrenie“ vykonávané príslušníkmi nacistického režimu.

Výskumné centrum pre rasovú hygienu a biológiu populácie v nacistickom Nemecku vypracovalo pre Sintov a Rómov genealogické tabuľky, fotografovali ich, zaznamenávali ich fyzické znaky ako je farba očí, farba vlasov, krvná skupinu, a všetky tieto údaje archivovali. Cieľom bola klasifikácia a identifikácia Sintov a Rómov, ktorých označovali za „rasovo menejcenných“ a ktorých mal systém prenasledovať na základe spájania dedičnosti s kriminalitou.

V ich prípade platila iba prezumpcia viny.

To, čo nasledovalo, boli deportácie, mučenie a vyvraždenie približne 500 000 ľudí. Samudaripen, rómsky holokaust.⁷⁸

Napriek tomu zostal príbeh genocídy Rómov a Sintov po desaťročia na okraji záujmu, pochyvaný v popieraní a anticiganizme.

Ale aj keď svet odmietal počúvať, niektorí naďalej hovorili pravdu.

Pravda je odhalená, ale ešte stále máme pred sebou dlhú cestu

V Heidelbergu na mňa pri vchode do priestorov výstavy o holokauste Sintov a Rómov čaká Romani Rose.⁷⁹

Tentoraz neprichádzam ako turista. Som tu na základe listu, ktorý mi poslal ako komisárovi Rady Európy pre ľudské práva.

Rose stratil v koncentračných táboroch trinásť členov svojej rodiny. Hovorí o nich aj o preživších.

Roseova rodina vlastnila kino. Po vojne sa rozhodli ostať v Nemecku. Bola to ich vlasť.

Po páde nacistického režimu bolo obetiam režimu ponúknuté uznanie ich utrpenia a odškodnenie zaň. Na Sintov a Rómov sa to však nevzťahovalo, oni ako obeť rasového prenasledovania uznaní neboli.⁸⁰

Romani Rose je predsedom Dokumentačného a kultúrneho centra nemeckých Sintov a Rómov a Ústrednej rady nemeckých Sintov a Rómov.

„Tí istí dôstojníci, ktorí slúžili Tretej ríši, pracovali v radoch polície aj po páde národného socializmu,“ hovorí Rose. „Boli to oni, kto rozhodol, že Sintovia a Rómovia si nezaslúžia odškodnenie. Ospravedlňovali tým svoje vlastné zverstvá.“

Rose a ďalší ľudia z jeho generácie však boli odhodlaní skončiť s diskrimináciou a dosiahnuť uznanie nacistickej genocídy Sintov a Rómov.

„Na Veľký piatok roku 1980 začalo 12 Sintov v Dachau hladovku,“ spomína Rose, keď hovorí o míľnikoch desaťročia trvajúcej práce nemeckých Sintov a Rómov v oblasti občianskych práv.⁸¹ „Bol to čin so silným morálnym posolstvom, najmä preto, že niektorí zo štrajkujúcich boli sami preživší.“

V roku 1982 nemecká vláda oficiálne uznala genocídu Sintov a Rómov.⁸²

Dnes má medzinárodný a európsky pamätný deň⁸³ hlboký význam pre komunity aj pre nás všetkých. Je to výzva, aby sme nezabúdali, zaviazali sa byť jednotní a nikdy nedopustili, aby sa história opakovala.

Dokumentačné a kultúrne centrum nemeckých Sintov a Rómov v Heidelbergu a jeho výstavy sú výsledkom dlhého boja za uznanie, zachovanie pamäti a rovnakú účasť na kultúrnom živote.

Romani Rose s hrdosťou hovorí o tom, ako dnes študenti policajnej akadémie navštevujú centrum v rámci svojho povinného výcviku.

História sa totiž nedá zúžiť len na symbolické uznanie. Treba ju zviditeľňovať, vyučovať a ukotviť ju vo verejnom vedomí. Je dôležité hovoriť pravdu. Včas, jasne a dôsledne.

Dokumentovanie historických faktov a výučba o nich odhaľuje históriu Rómov v Európe. Je to príbeh hrôz a nespravodlivosti, ktorým čelili, príbeh stáročného otroctva,⁸⁴ pretrvávajúceho prenasledovania a genocídy.

A zároveň je to aj príbeh sily a odolnosti komunit, ich umenia ako prostriedku odporu a príbeh bohatstva ich identít.

Rozmanité, krásne a bohaté

Umenie a kultúra Rómov a kočovníkov nie sú oddelené od ich histórie v Európe. Naopak, sú v jej centre. Rozmanité identity Rómov a kočovníkov sú súčasťou európskej mozaiky kultúr, aj keď ich prínos a vplyv ostávajú často nepovšimnuté.

Ikony európskeho umenia čerpajú z rómskych vplyvov, či dokonca majú rómske korene. Flamenco je umelecká forma, ktorá vznikla z rómskeho odporu a neskôr bola uznaná za španielske národné dedičstvo.

Michael Collins zamyká voz s valcovitou strechou na táborisku Avila Park v Dubline. Voz, ktorý zhotovil jeho strýko James Collins, spolu používajú na cestovanie po Írsku, aby hovorili o histórii kočovania.

Živé rondo Beethovenovej Siedmej symfónie, mnohé časti hudobných diel Liszta, Brahmsa, Sarasateho, Dvořáka, Ravela, a mnohých ďalších sú inšpirované rómskymi hudobnými tradíciami, alebo ich priamo zahŕňajú. A tento zoznam pokračuje ďalej a ďalej.

V Dubline som sa dozvedel, že mnohí írski kočovníci musia za svoju identitu ešte stále bojovať. Od roku 2017 sú uznaní za pôvodnú etnickú menšinu, no aj napriek tomu sa často stretávajú s tým, že ich jazyk, umenie a stáročná tradícia chovu koní, ktorá predstavuje jeden z pilierov ich kočovných tradícií, sú objektom pohŕdania.⁸⁵

„Rómovia prišli do Európy pred tisíc rokmi,“ hovorí kultúrna teoretička Timea Junghaus. „A napriek histórii plnej násilia, dokonca aj napriek otroctvu a genocíde, sa

nám podarilo zachovať si naše dedičstvo, našu kultúru a náš jazyk.“

„Naša kultúra je kultúrou odolnosti,“ dodáva. „Pri živote ju udržiujú asertívne hlasy rómskych žien, ktoré odovzdávajú naše príbehy z generácie na generáciu, vychovávajú rodiny a hrdo si v pamäti uchovávajú dejiny svojich predkov.“

Umelci ako Papusza alebo Ceija Stojka dali hlas dôstojnosti a ľudskosti rómskych žien a vyslovili sa proti cenzúre, útlaku a násiliu v rámci svojich komunít i mimo nich.⁸⁶

Timea Junghaus je kurátorkou súčasného umenia a výkonnou riaditeľkou Európskeho rómskeho inštitútu

Dvaja chlapci riadia konský povoz v írskom Limericku.

pre umenie a kultúru (ERIAC), ktorý je spoločnou iniciatívou Rady Európy, Open Society Foundations a Iniciatívy rómskych lídrov – Aliancie pre Európsky rómsky inštitút pre umenie a kultúru, ktorý bol založený v roku 2017. ERIAC propaguje rómsku kultúru v celej Európe, vzdeláva verejnosť v oblasti rómskeho umenia a bojuje proti anticiganizmu.⁸⁷

S obdivom hovorí o novej vlne rómskych umelcov a ich prítomnosti na umeleckej scéne, od účinkovania v produkciách Netflixu až po ručnú výrobu šperkov.

Vizuálni rómski umelci vystavujú vo významných inštitúciách, na známych bienále a získavajú prestížne rezidenčné pobyty. Vo svete filmu si rómski režiséri získavajú svoje zaslúžené miesto najmä v dokumentárnych a krátkych filmoch, ktoré hovoria o spoločných ľudských hodnotách.

Rómska literatúra vstupuje do novej éry. Rómski spisovatelia si vybojovali svoje miesto na svetovej literárnej mape.

„A v hudbe, či už ide o flamenco alebo klasiku, rómska tradícia prežíva s neporovnateľnou zručnosťou a vitalitou,“ dodáva Junghaus.

Umelci z radov Rómov a kočovníkov však viac než za čokoľvek iné bojujú proti desaťročiam neprimeraného zobrazovania svojej komunity v médiách a kultúrnom priestore. Vytvárajú tak nový jazyk, jazyk hrdosti, oslobodenia, sebaurčenia a autorstva. Je koniec: Opre Roma!

„Rómovia sú neustále uväznení v karikovaných postavách,“ hovorí Junghaus, zamýšľajúc sa nad posmešnými zobrazeniami v známom východoeurópskom filme. „Je to vizuálne násilie.“

Smrť – Rómsky vlak do Auschwitz-Birkenau (1992), obraz od Ceiji Stojky (1933-2013), rómskej umelkyne, ktorá prežila holokaust, prinášala svedectvo o koncentračných táboroch a vystupovala proti popieraní a zabúdaniu holokaustu, ale aj proti anticiganizmu šíriacemu sa v Európe. Dielo zo zbierky Múzea rómskej kultúry v Brne.

A netýka sa to len jednej oblasti.

„Satirizujú Rómov a zobrazujú nás len ako delikventov a vyvrheľov,“ hovorí bývalý španielsky poslanec Ismael Cortés Gómez, ktorý sa ako člen predstavenstva ERIAC venuje boju proti týmto stereotypom a propagácii rómskej kultúry.

On a Junghaus však poukazujú aj na ďalšiu, menej viditeľnú nespravodlivosť, ktorou je odopieranie práva rómskych komunít na prístup k vlastnému kultúrnemu dedičstvu.

„V rôznych štátnych zbierkach sa nachádza viac ako 30 000 rómskych umeleckých diel,“ uvádza Junghaus. „Rómovia k nim však nemajú prístup.“

„Viac než dva milióny fotografií našich predkov je uložených v etnografických múzeách a archívoch,“ dodáva Junghaus. „Nie sú však označené rómskymi menami. Nesú mená zberateľov a antropológov.“

Snaha rómskych komunít o spravodlivosť a rovnosť vyvrcholila v roku 1971 na prvom svetovom rómskom

kongrese v Londýne, kde prijali jasné rozhodnutie: „Toto je koniec!“⁸⁸

Vlajka, hymna a motto „Opre Roma!“, „Vstaňte, Rómovia!“, ktoré si vybrali, sa stali symbolmi ich nároku na svoje oprávnené miesto ako politických a historických aktérov.

Rozhodli sa získať späť autorstvo a zmeniť spôsob, ako ich má spoločnosť vnímať.

Už viac neboli objektom rozprávania iných. Už viac neboli umlčivani dehumanizujúcimi obrazmi.

Chceli rozprávať svoj vlastný príbeh. Jasne a dôstojne.

Sukaripe, krása duše

„Pozrime sa na úplne odlišné stvárnenie Rómov,“ hovorí Junghaus o diele súčasného rómskeho fotografa.

Fotografie zachytávajú okamihy osláv, protestov a zábery umelcov z radov Rómov a Sintov pri preberaní ocenení alebo počas ich vystúpení na pódiu za potlesku publika.

Pochod s rómskou vlajkou v Štrasburgu 8. apríla 2025 pri príležitosti Medzinárodného dňa Rómov.

Na týchto fotografiách sa ukazujú takí, akí sú: talentovaní, sebavedomí, vizionárski. Prijímajú svoju identitu a prinášajú zmenu. Keď si prezerám tieto obrázky, myslím na mladé ženy a mužov z komunity Rómov a kočovníkov, ktorí mi rozprávali o útrapách detstva bez vzorov z vlastnej komunity.

„Keď som vyrastala, nevidela som nikoho, kto by vyzeral ako ja a zastával nejakú pozitívnu rolu. Táto absencia je veľmi škodlivá,“ hovorí herečka, filmárka a umelecká aktivistka Alina Šerban o svojom detstve v Rumunsku.

„Reprezentácia je moc. Chcem, aby rómske dievčatá vedeli, že ich identita je zdrojom sily, nie hanby,“ dodáva.

Dvadsaťpäťročný grécky Róm Spyros mi rozprával o speváčke, ktorú obdivoval a ktorá raz odhalila, že má rómske korene. Hudobná agentúra, ktorá ju zastupovala, na ňu však okamžite začala tlačiť, aby svoje vyhlásenie stiahla. Podobne ako mnohí z jeho generácie, aj Spyros túžil vidieť ľudí zo svojej komunity nielen úspešných, ale aj hrdých na svoje korene.

Spyros je jedným zo šiestich mladých Rómov, ktorí sú nositeľmi gréckej kampane vysielanej v televízii aj na sociálnych sieťach.

Mottom kampane bolo jediné slovo: „Sukaripe“.⁸⁹

„Znamená to, krásna duša,“ hovorí Spyros hrdlo. „Pochádza z to z nášho jazyka Romanes.“

Amazonky a bojovníci

Hilja Grönfors vystúpila pred vypredaným hľadiskom Helsinského hudobného centra, aby vzdala hold rómskemu hudobnému dedičstvu, ktoré v sebe nosí celý život.

„Bol to jedinečný moment,“ hovorí dojatá ľudová hudobníčka, držiteľka čestného doktorátu Univerzity umení v Helsinkách a členka Fínskej akadémie. „Žijeme vo Fínsku už stovky rokov, ale mnohí ľudia nikdy nepočuli rómsku hudbu. A ešte menej ľudí pozná náš jazyk. Dúfam, že hudba dokáže otvoriť srdcia.“

Začne a cappella spievať očarujúcu melódiu a následne vysvetľuje význam rómskych piesní.

„V našej kultúre je dôležité spolunažívanie. Pozerať sa jeden druhému do očí. Tak začínajú zmeny. Naše piesne varujú, učia, posilňujú. Keď spievam, zdieľam príbehy zo svojho detstva a odovzdávam naše hodnoty iným.“

Hilja a jej sestra Helena, ktorá je pedagogičkou a umelkyňou pracujúcou s textilom, spolupracujú s Fínskym múzeom rómskej kultúry,⁹⁰ kde pomáhajú zachovať tradičné remeslá, organizujú workshopy a učia rómsky jazyk.

Výučba rómskeho jazyka, rovnako ako zachovávanie a oslava umenia a kultúry Rómov a kočovníkov, je aktom odporu proti vymazaniu, proti skresľovaniu, proti mlčaniu.

„Byť ARTivistkou pre mňa znamená využívať svoju kreativitu a životné skúsenosti na boj proti

Hilja a Helena Grönfors z Fínska. Hilja je ľudová hudobníčka a nositeľka čestného doktorátu, ktorý jej udelila Univerzita umení v Helsinkách, a členka Fínskej akadémie. Helena je pedagogička a umelkyňa pracujúca s textilom.

nespravodlivosti a zviditeľňovať tých, ktorí boli vymazaní. Umeleckú tvorbu som si nevybrala ako luxus. Vybrala som si ju, lebo som nemala inú možnosť prežiť, vyjadriť sa, byť videná," hovorí Šerban.

V každej krajine, ktorú som navštívil, som videl ženy, ktoré boli strážkyňami pamäte a katalyzátorkami zmien.

Rómske umelkyne, poetky, spisovateľky, filmárky i hudobníčky stoja v centre tohto úsilia. Ich práca spája generácie, prelamuje mlčanie a hovorí nekompromisnú pravdu.

„Hovoriť pravdu prostredníctvom filmu, divadla a príbehov je aktom odporu. Bez pamäti nemôže existovať spravodlivosť," pokračuje Šerban. „Sme Amazonky a bojovníci. Sme protipólom voči akejkolvek forme rasizmu," dodáva Junghaus.

Je 8. apríl. Medzinárodný deň Rómov.

Vo francúzskom Štrasburgu sa stretávame s rómskou a kočovnou mládežou z celej Európy a hádzeme do rieky červené kvety ako symboly spomienok, nádeje a solidarity.

A ja si so sebou nesiem slová jednej Rómky:

„Naším bojom je ukázať svetu, že Rómovia sú plní hrdosti a dôstojnosti. V úcte a rešpekte sa skrýva hlas, mnoho hlasov. Nikdy nie ticho.“

Kvety hodené do rieky z mosta pri budove Rady Európy v Štrasburgu pri príležitosti Medzinárodného dňa Rómov 2025.

ROBÍME DOSŤ PRETO, ABY SME ZASTAVILI JEDEN Z NAJVÄČŠÍCH ŠKANDÁLOV V OBLASTI ĽUDSKÝCH PRÁV V EURÓPE?

Mechanizmus, ktorý má ochraňovať

Cez stránky tejto knihy sme spolu prešli dlhú cestu.

Na nej nám rómske a kočovné ženy a dievčatá, ktoré sú osobnosťami meniacimi svet a spojenkyňami, veľkoryso dovolili nazrieť do svojich príbehov. Sú to príbehy odporu, nádeje a úspechov.

Ale čo robíme my ako inštitúcie a spoločnosť?

Rovnako ako politiky a ochranné opatrenia, aj ľahostajnosť a nečinnosť zanecháva svoje stopy. Všetko je vpísané do ľudských tiel a duší, vo všetkých nás, ktorí zdieľame tento svet.

Nikto nemôže povedať, že o tom nevedel. Dostupné údaje, akokoľvek sú neúplné, nás usvedčujú. Poznáme pravdu: nerovnosť a zlé zaobchádzanie majú korene v rasizme, diskriminácii a hlboko zarytej nespravodlivosti. Deformované mocenské štruktúry, pretrvávajúce vylučovanie komunít a extrémna deprivácia.

Žiaden z vyššie menovaných problémov sa nedá vyriešiť len pomocou dobrých úmyslov či sľubov na papieri.

Mechanizmus ochrany ľudských práv tvorí komplexný mix inštitúcií, zákonov, partnerstiev a nástrojov, ktoré navzájom interagujú.

Pozrime sa na niektoré z nich s vedomím, že sa ešte stále vyvíjajú a čakajú ich ďalšie vylepšenia.

Európske ochranné rámce

Rada Európy a Európska únia (EÚ) sa pred rokmi slávnostne zaviazali zlepšiť život Rómov a kočovníkov vo všetkých svojich členských štátoch.⁹¹

Stanovili normy, spustili nové iniciatívy, spojili sily⁹² a poskytli finančné prostriedky na urýchlenie implementácie opatrení na ochranu a presadzovanie práv Rómov a kočovníkov.

Prišli úspechy, ktoré je potrebné zdieľať a vo väčšej miere replikovať.

No rozdiel medzi stanovenými cieľmi a realitou je aj naďalej obrovský. Pokrok je príliš často len obmedzený a nerovnomerný a v niektorých krajinách je prekonávanie týchto rozdielov naliehavejšie ako kedykoľvek predtým.

Je čas čeliť tejto realite a prekročiť rámec krátkodobých intervencií, obmedzeného (a často nedostupného) financovania, slabých národných orgánov a symbolických iniciatív.

Skutočná zmena si vyžaduje niekoľko nevyhnutných zložiek: jasné priority, stabilné a strategické financovanie zodpovedajúce skutočným potrebám, holistický prístup a silný dohľad spojený so zodpovednosťou. Je dôležité spolupracovať s Rómami a kočovníkmi, odmietajúc predsudky a spoločne pracovať na zlepšení situácie v tejto oblasti.

Dôležitú úlohu zohráva vízia, politická vôľa a snaha premeniť myšlienky z papiera na činy a vytrvalo pokračovať v konzistentnej realizácii zmien.

Tento záväzok musí byť súčasťou európskych inštitúcií, musia si ho osvojiť čelní predstavitelia vlád, miestnych inštitúcií, financujúcich orgánov a všetci, ktorí majú moc podporovať ho. Solidarita je kľúčová.

Spájanie bodov

Keď na svoje miesto zapadnú všetky časti skladačky, vynorí sa celkový obraz: vízia udržateľnej zmeny.

Prepojenosť potrieb, politík a finančných prostriedkov sa musí pretaviť do koherentných a účinných opatrení vychádzajúcich z potrieb komunit, ktoré majú rešpektujúci a včasný vplyv, a ktoré pôsobia tak dlho, ako je to potrebné.

„Aby sme skutočne riešili zložité výzvy, ktorým čelia rómske komunity, musíme si osvojiť ambicióznejšiu európsku perspektívu – takú, ktorá uznáva rozsah problémov a je pripravená riešiť ich primerane veľkými investíciami. Malé, čiastkové snahy nebudú stačiť,“ hovorí riaditeľka medzinárodného oddelenia Fundaci6n Secretariado Gitano Belén Sánchez-Rubio, ktoré zároveň plní funkciu technického sekretariátu Európskej siete pre rovnosť R6mov v rámci fondov EÚ.⁹³

Správny prístup je holistický, integrovaný, zameraný na komunitu a dlhodobý. Začína tým, že uznáme, že rasizmus je stále zakorenený v našich spoločnostiach a inštitúciách, a záväzkom využiť všetky nástroje a mechanizmy na odstránenie diskriminácie všade tam, kde sa vyskytuje.

Takýto prístup zohľadňuje potreby rómskych a kočovných žien a dievčat nie len ako nejakú dodatočnú myšlienku, ale ako súčasť pôvodného plánu, v ktorom musia byť kľúčovými aktérkami. Je to prístup, ktorý zohľadňuje skutočný dopad opatrení na ženy a dievčatá a možnosti, ako sa vyhnúť vplyvom, ktoré by im mohli ublížiť.

Vytýčenie „červených čiar“ pre súčasnosť aj budúcnosť

Na to, aby sa dosiahli výsledky, musia politiky slúžiť aj ako benchmarky pokroku a zodpovednosti, s plným využitím všetkých mechanizmov ich presadzovania v praxi, vrátane účinného mechanizmu konania EÚ voči štátom vo veci porušenia právnych predpisov (tzv. infringementu).

Je potrebné stanoviť červené čiary – jasné hranice, ktoré európske inštitúcie nedovolia členským štátom prekročiť, čím vysielajú jednoznačný signál, že ľudské práva R6mov a kočovníkov nie sú ničím, o čom sa rokuje.

Ak hľadáme do budúcnosti, situácia týkajúca sa ľudských práv R6mov a kočovníkov sa pri navrhovaní, vykonávaní, monitorovaní a financovaní všetkých sektorových politík nesmie ignorovať. Či už ide o riešenie dostupného bývania, detskej chudoby, vzdelávania alebo podporu ekologickej a digitálnej transformácie, konkurencieschopnosti alebo inovácie, ciele opatrenia sa musia kombinovať so širšími rámcami. Začleňovanie nesmie nikdy znamenať vymazanie alebo bagatelizovanie tých najslabších. Naopak, musíme budovať koherentný systém ochrany, ktorý nikoho neopomína.

Inklúzia na papieri nestačí. Bez riadneho financovania poskytovaného vhodným spôsobom tam, kde je to potrebné, to nebude fungovať.

Čo nechceme vidieť

Investície musia smerovať aj do ďalšej dôležitej oblasti: na boj proti rasizmu zakorenenému v štátnych inštitúciách.

Obydlie v osade Tsairia, Solún, Grécko.

Musíme investovať do škôl, zdravotníctva a iných verejných služieb. Do polície a súdov. Do centier moci. Nie je to o jednotlivcoch alebo jedinom úrade. Ide o systémy, ktoré sú vybudované tak, že prostredníctvom vrstiev historických nerovností, zakorenených predsudkov a rozhodnutí, ktoré ich prehliadajú, automaticky vylučujú Rómov a kočovníkov.

Ak to s presadzovaním ľudských práv Rómov a kočovníkov myslíme vážne, musíme bojovať proti rasizmu tam, kde je najviac zakorenený.

„Anticiganizmus je možno najväčšou prekážkou inklúzie Rómov,“ hovorí Sheena Keller, expertka na sociálnu inklúziu a obhajkyňa práv Rómov, ktorá v súčasnosti pôsobí ako Senior Sector Officer na oddelení grantov EHP a Nórska.

„Financovanie a národné stratégie sa touto otázkou zaoberajú len pomaly, a pravdou je, že potrebujeme viac než len peniaze. Ministerstvá potrebujú podporu, odborné znalosti a usmernenia, aby mohli vytvárať politiky, ktoré sú účinné a zároveň rešpektujúce. Musia tiež zmysluplným spôsobom spolupracovať s Rómami.“

Opatrenia musia vychádzať z viacerých smerov a musia spájať proaktívnu podporu, napríklad vo forme budovania

kapacít, s rozhodnou reakciou, zodpovednosťou a nápravou v prípade porušenia práv.

Podpora však často chýba alebo je zastavená práve tam, kde môže mať rozhodujúci vplyv, čo jasne ilustruje prípad jednej zo strategických litigácií.

Keď Európsky súd pre ľudské práva vyniesol rozsudok v prípade Elmazova proti Severnému Macedónsku, o ktorom sme už hovorili, zasadil ranu segregácii v školách a prinútil národné orgány a ďalšie subjekty konať.

Napriek sérii ďalších rozsudkov súdu⁹⁴ však platí, že pre mnohé rómske a kočovné komunity sú takéto víťazstvá v súdnych sporoch, ktoré rezonujú ja za hranicami súdnej siene, stále vzácne.

Prečo je to tak?

Dôvodov je mnoho, napríklad neochota investovať do súdnych sporov, ktorých konečným cieľom je zaviazat' darcov k prevzatíu zodpovednosti.

Ako však môžu sťažovatelia osloviť súdy, ak nemajú finančné prostriedky na zaplatenie právneho zástupcu alebo dokonca ani na osvetlenie kancelárie?

Niektoré organizácie z nevyhnutnosti požiadali o podporu USA, a aj ju dostali, až pokým súčasná vláda neznižila financovanie v oblasti ľudských práv.

To rýchlo vyvolalo domino efekt, ktorý ešte viac prehĺbil priepasť a prinútil mnohých zavrieť svoje kancelárie alebo pracovať bez odmeny.

A napriek tomu, že ostatné štruktúry poskytujúce finančné zdroje v tejto oblasti by práve preto mali zasiahnuť a vyplniť vzniknutú medzeru, niektoré z nich v skutočnosti znižujú svoje finančné prostriedky alebo sa úplne stiahli práve v čase, keď sú najviac potrebné.⁹⁵

Centrálne vlády – podľa názvu vedúci aktéri, no činy niekedy hovoria iné

Rómske a kočovné komunity sú zriedka považované za politickú prioritu. Napriek vyhláseniam o národných stratégiách inklúzie, bez riadnej implementácie, monitorovania, financovania a nastavenia zodpovednosti mnohým z týchto dokumentov hrozí, že zostanú len prázdnyimi sľubmi.

EÚ a Rada Európy poskytujú usmernenia a ponúkajú odborné znalosti aj financovanie. Primárnu zodpovednosť za rozhodnutia, spravovanie zdrojov, koordináciu opatrení a ich účinnú implementáciu však nesú členské štáty, resp. ich vlády.

„EÚ vytvorila cielené zdroje financovania, ale to, ako, a či vôbec sa tieto prostriedky použijú, zostáva na uvážení každej národnej vlády,“ vysvetľuje Belén Sánchez-Rubio.

Čas je tiež dôležitým faktorom. „Zmena myslenia, budovanie dôvery a vytváranie skutočných príležitostí si žiada čas. Finančné prostriedky sa však často pridelujú na kratšie obdobia, a to aj v rámci dlhodobých rozpočtov,“ dodáva.

„To narúša procesy, ktoré potrebujú kontinuitu. Ak ste spustili vzdelávací program pre deti, aby dosiahli niektoré nastavené benchmarky, a jeho financovanie sa v polovici jeho realizácie zastaví, táto podpora sa stratí – a s ňou aj pokrok, ktorý deti dosiahli.“

Úradníci sú príliš často slepí voči skutočným dopadom takýchto narušení. Možno preto, že nikdy nevstúpili do osady ani nesedeli pri stole rómskej rodiny, alebo preto, že rómske a kočovné komunity neboli zapojené do prijímania oficiálnych rozhodnutí.

Naučil som sa, že zmenu často prináša blízkosť. Keď sa tvorcovia politik stretnú tvárou v tvár s realitou, niečo sa môže zmeniť.

Zmena sa často deje na lokálnej úrovni. Nečinnosť nie je riešením.

Po desaťročiach práce v tejto oblasti mám jasno v jednej veci: skutočný pokrok často začína – alebo končí – u starostu či primátora.

Miestne orgány chápu štruktúru svojich komunít, poznajú ich vzťahy a potreby, ktoré rôzne správy zachytia len zriedka. Práve oni si dokážu získať prístup, poznanie a dôveru komunity, čo sú dôležité nástroje umožňujúce riešiť skutočné potreby svojich obyvateľov s dôstojnosťou a adresne. Sú to aktéri, ktorí najlepšie poznajú svoje komunity.

Pokiaľ však ide o miestne orgány, škandálny často nie je nedostatok zdrojov, ale ich nesprávne využitie.

V niektorých prípadoch miestne orgány dokonca vrátili finančné prostriedky, ktoré neboli vyčerpané nie preto,

že by boli potreby komunít naplnené, ale preto, že tieto peniaze neboli nikdy investované. Kvôli chýbajúcej vôli, strachu z negatívnej reakcie voličov, nedostatku odborníkov – a kvôli rasizmu.

Niektoré financujúce orgány v súčasnosti pripravujú stratégie na zvýšenie zapojenia miestnych orgánov a ich prístupu k financovaniu, a to aj prostredníctvom nastavenia lepších podmienok spolufinancovania a technickej pomoci pri podávaní žiadostí o financovanie a pri realizácii projektov.

V praxi je tento proces často veľmi komplikovaný.

„Videla som vynikajúce projekty, ktoré sa nemohli realizovať len preto, že žiadna miestna samospráva nebola ochotná podieľať sa na nich ako partner,“ hovorí Keller. „Niektorí starostovia sa kvôli stigme aktívne vyhýbajú akejkolvek spolupráci s pro-rómskymi iniciatívami.“

Pozitívne výsledky sú často viditeľné tam, kde odvážni predstavitelia miestnej samosprávy, ktorí vo svojich úradoch vydržia dlhšie než len jeden volebný cyklus, dokážu prekonať osobné záujmy a zakotviť inklúziu aj vo svojej politike, nielen v sebe samých.

Prenesené právomoci so sebou prinášajú aj výzvy: samosprávy majú povinnosti, na realizáciu ktorých nie sú schopné získať dostatočné finančné prostriedky alebo nemajú odborné znalosti, sú tu nedostatky v oblasti spolupráce a koordinácie, či nejasné rozdelenie zodpovednosti, ktoré môžu pokrok v konečnom dôsledku zastaviť, opäť len s malou mierou zodpovednosti.

Iniciatívy, ako je tá, ktorú spustila obec Halandri v Grécku s cieľom zabezpečiť presťahovanie rómskych rodín do lepších podmienok⁹⁶, o ktorej píšem v prvej kapitole, ukazujú nevýhody toho, keď miestne orgány nemajú dostatočné zdroje na riešenie problémov svojich komunít.

Centrálne vlády musia zasiahnuť a musia naplňovať povinnosť štátu ochraňovať ľudské práva. Decentralizácia by mala slúžiť na zabezpečenie najlepších možných riešení prispôbených miestnym podmienkam, nie ako výhovorka na vyhýbanie sa zodpovednosti.

Spojenci, ktorí sa objavujú na národnej úrovni

Na úrovni krajín existujú národné inštitúcie zasadzujúce sa o ochranu ľudských práv a rovnosti, ktoré sú kľúčovými

*Vaska Bajramovska-Mustafa, zástupkyňa
ombudsmana, Severné Macedónsko.*

inštitucionálnymi spojencami Rómov a kočovníkov. Môžu riešiť individuálne prípady, vstupovať do prípravy národných stratégií a akčných plánov, dokumentovať nedostatky na poli ochrany ľudských práv a vydávať odporúčania týkajúce sa ďalšieho postupu, pričom často tiež prinášajú nové prístupy a otvárajú nové možnosti.

Možno si spomínate, že fínska ombudsmanka pre nediskrimináciu podporila dve mladé rómske kaderničky, ktoré boli prepustené zo zamestnania kvôli svojmu tradičnému odevu. Tento prípad sa stal prelomovým precedensom.

V Írsku začal ombudsman pre deti na základe sťažnosti skupín zasadzujúcich sa o práva kočovníkov vyšetrovanie otrasných podmienok v táborisku Spring Lane.⁹⁷ Vyšetrovanie odhalilo vážne ohrozenia zdravia a bezpečnosti detí. V reakcii na to bola v roku 2024 bola oznámená investícia vo výške 17,9 milióna eur na kompletnú modernizáciu tejto lokality. Skvelý príklad sľubnej spolupráce miestnych orgánov, nezávislých inštitúcií a samotnej komunity.

V Severnom Macedónsku Úrad ombudsmana a Komisia pre prevenciu a ochranu pred diskrimináciou (CPPD) opakovane zdokumentovali prípady segregácie rómskych detí v školách a vydali odporúčania, aby sa touto situáciou zaoberali príslušné orgány. CPPD sa zaoberala aj otázkou viacnásobnej diskriminácie rómskych žien.⁹⁸

Na Slovensku Národné stredisko pre ľudské práva a verejný ochranca práv otvorene hovoria o naliehavej potrebe dosiahnuť spravodlivosť pre rómske ženy, ktoré boli podrobené nútenej sterilizácii. Zdokumentovali tiež rôzne formy segregácie, vrátane segregácie vo vzdelávaní a zdravotníctve.

V októbri 2024 som do Štrasburgu pozval predstaviteľov orgánov na ochranu rovnosti z mnohých členských štátov, aby sme diskutovali o tom, ako môžu zabezpečiť svoju dostupnosť pre členov marginalizovaných skupín, vrátane rómskych a kočovných komunití.⁹⁹ Bol som ohromený dynamickým prístupom niektorých z týchto inštitúcií, ktoré pravidelne oslovujú komunity a navštevujú osady. Hovorili sme aj o tom, aké dôležité je zabezpečiť zastúpenie

Rómov a kočovníkov v správnych orgánoch a v radoch zamestnancov týchto inštitúcií.

Postavenie národných inštitúcií na ochranu ľudských práv a rovnosti sa však čoraz viac komplikuje. Čelia rozpočtovým škrtom a rastúcemu politickému tlaku. Náročné podmienky však nemôžu ospravedlniť znížovanie podpory zo strany štátov. Ak nič iné, tak práve tieto podmienky robia posilňovanie tejto podpory naliehavším než kedykoľvek predtým.

„Nič o nás bez nás“

V rámci mechanizmu ochraňujúceho uplatňovanie práv sa najneúnavnejšie angažuje občianska spoločnosť - organizácie, právnici, ochrancovia práv, samotné komunity Rómov a kočovníkov, a v rámci nich najmä ženy.

Sú to práve oni, ktorí nesú nielen bremeno nespravodlivosti, ale aj vedomie vlastnej odolnosti, rozmanitosti, kolektívnej sily a solidarity. Volajú po zmene vychádzajúcej z dôkazov. Organizujú, obhajujú, posilňujú. Budujú dôveru tam, kde inštitúcie zlyhali.

A hoci čelia najrôznejším rizikám, ich hlas nezlyháva:

„Nič o nás bez nás.“

Občianska spoločnosť žiada, aby práva Rómov a kočovníkov neboli odsúvané na okraj, ale aby boli v centre pozornosti a programov ako neoddeliteľná súčasť európskej sociálnej štruktúry. Vyzývajú donorov a financujúce inštitúcie, aby s komunitami spolupracovali hneď od začiatku, aby ciele podporovali adresné investície prispôbené potrebám konkrétnych komunít, a nielen zaškrtovali políčka projektových grantov.

Hore: Carmen Gheorghe, prezidentka mimovládnej organizácie E-Romnja, ktorá podporuje ľudské práva rómskych žien a dievčat v Rumunsku.

Dole: Rómky spolu varia pred stretnutím E-Romnja.

Mnohé z týchto organizácií napriek tomu mesiac čo mesiac stoja na pokraji kolapsu. Ich prežitie závisí od získania krátkodobých grantov, ktoré sotva stačia na pokrytie každodenných prevádzkových nákladov, čo im ponecháva len malý priestor na rast alebo inovácie.

Hrozí, že ich angažovanosť sa bude sústrediť skôr na napĺňanie očakávaní darcov než na riešenie skutočných potrieb. Ich úloha sa tak môže zredukovať na poskytovanie služieb pre vopred zadefinované oblasti financovania.

„Verejné prostriedky sa spravidla spravujú prostredníctvom prednastavených rámcov a priorít a v konečnom dôsledku závisia od toho, ktoré projekty sa môžu uchádzať o podporu. Zaistenie prierezovosti do štruktúr financovania nie je jednoduché,“ vysvetľuje Sheena Keller, keď hovorí o nedostatkoch vo financovaní zameranom na napĺňanie skutočných potrieb. „Potrebujeme špeciálne projektové výzvy, ktoré sa výslovne a výlučne zameriavajú na podporu rómskych žien.“

„Vylúčenie rómskych žien z prípravy politík, programov, rozhodnutí, ktoré sa týkajú plánovania a realizácie projektov pre ne, a z inštitúcií, kde sa tak deje, musí skončiť,“ hovorí prezidentka organizácie E-Romnja Carmen Gheorghe.

„Rómske ženy a dievčatá sú najlepšimi odborníčkami na vlastné životy a treba ich, ako aj tých, ktorí ich bránia, tak vnímať a dôverovať im. Je potrebné priamo financovať ich iniciatívy, pozývať ich do rozhodovacích procesov a zabezpečiť, aby ich hlasy neboli len vypočuté, ale aj rešpektované a aby sa podľa nich konalo,“ zdôrazňuje rumunská rómska herečka, filmárka a ARTivistka Alina Șerban.

Obmedzené financovanie je aj naďalej problémom. Súčasné modely financovania často vyžadujú, aby si organizácie pracujúce v teréne hradili náklady z vlastných zdrojov, ktoré sú im neskôr preplatené. Takáto úhrada sa však môže oneskoriť aj o niekoľko mesiacov. Tento systém uprednostňuje organizácie s dostatočnými zdrojmi a stavia aj to málo aktérov občianskej spoločnosti proti sebe v snahe získať už aj tak obmedzené finančné zdroje. Likvidita sa stáva prekážkou pre menšie lokálne organizácie, ktoré často nie sú dostatočne finančne odolné. Bez základného financovania, ktoré by ich udržalo nad vodou, je ich prežitie každodenný bojom.

Napriek tomu sú to práve oni, od ktorých sa očakáva, že vyplnia každú medzeru, ktorú štát zanechá. Prichádzajú, keď ostatní už odišli.

„Sme viac než len protagonisti príbehov o zápasoch a boji – sme tvorcami zmien,“ povedala mi počas osláv Medzinárodného dňa Rómov v Štrasburgu 8. apríla 2025 Almedina Skenderi, mladá rómska aktivistka z kosovskej mimovládnej organizácie Voice of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo*.¹⁰⁰

Aj ja tomu verím.

Presvedčili ma o tom dievčatá a chlapci, ktorí s hrdosťou hovoria svoju pravdu. Presvedčili ma o tom deti, ktoré odmietajú akceptovať život medzi bariérami, ktoré si nevybrali.

„Máme veľké ciele do budúcnosti. Budme na to hrdí.“

Je našou zodpovednosťou nielen počúvať, ale aj využiť všetky možnosti mechanizmu ochrany ľudských práv na vytvorenie príležitostí pre komunity a podmienok, v ktorých si budú môcť vytvoriť budúcnosť podľa vlastných predstáv.

Almedina Skenderi, podcasterka a rómska aktivistka mimovládnej organizácie Voice of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo*

JE TO SKUTOČNE NALIEHAVÉ

V júni 2024 sa na okraji Solúna okolo mňa zhromaždila skupina malých rómskych detí, ktoré mi rozprávali o svojich snoch stať sa pilotom, právnikom, kozmetičkou...

V iných častiach Európy som počul iné sny: „Snívam o tom, že si budeme všetci rovní.“

„Chcem len slušné miesto na bývanie.“

„Snívam o stovkách žien a dievčat, ktoré hrdlo pochodujú ulicami a zaujímajú rovnaké miesto ako všetci ostatní.“

„Snívam o tom, že deti z komunity kočovníkov budú hrdé na svoju kultúru, budú samy sebou a dostanú svoju príležitosť.“

Neviem, či sa tieto sny niekedy splnia. Dúfam, že áno. Ale viem, že na to, aby sa tieto sny stali skutočnosťou, musíme začať konať.

Na začiatok sa musíme postaviť proti rasizmu. Proti ľahostajnosti. Proti nespravodlivosti.

Musíme skončiť s rasizmom a diskrimináciou, ktoré sú zakorenené hlboko v našej spoločnosti. Rasizmus a diskriminácia, ktoré ignorujú a umlčujú Rómov a kočovníkov, tolerujú policajné násilie, segregujú deti v školách a ženy na pôrodných oddeleniach a vylučujú ich z pracovísk a obytných štvrtí, musia skončiť.

Musíme odstrániť rasizmus, ktorý núti ľudí každý deň bojovať za svoje práva a dôstojnosť, a niekedy aj za svoje prežitie, v spoločnostiach, kde by dodržiavanie ľudských práv, demokracia a zásady právneho štátu mali byť samozrejmosťou.

My všetci spoločne sme zodpovední za prelomenie patovej situácie v oblasti marginalizácie.

Európa a jej inštitúcie, vlády národných štátov, orgány na regionálnej aj miestnej úrovni, tí všetci sú povinní zabezpečiť, aby nik nebol opomenutý či vynechaný¹⁰²¹⁰¹.

Musíme sa postaviť naratívom, ktoré rozdeľujú svet medzi „nás“ a „ich“.

Musíme prebudiť spoločnosť, ktorá nereaguje na každú nespravodlivosť s rovnakou mierou naliehavosti a empatie.

Musíme zbúrať bariéry brániace posilňovaniu postavenia žien a dievčat. Musíme ich počúvať, podporovať a poskytovať im priestor a príležitosti, aby sa mohli zasadzovať o svoje práva a byť nositeľkami zmeny.

Musíme podporovať iniciatívy Rómov a kočovníkov, najmä tie, ktoré kladú do centra pozornosti ľudské práva žien a dievčat. Nielen slovami, ale aj skutočnými činmi, zmenou mocenských vzťahov, prerozdeľovaním zdrojov a uprednostňovaním ich potrieb a priorít.

Musíme venovať pozornosť tým, ktorí čelia netolerancii kvôli špecifickým aspektom ich identity, a chrániť ich pred zhoršujúcimi sa účinkami viacnásobnej diskriminácie.

Nesmieme zabúdať na miestnu úroveň. Musíme investovať do iniciatív na lokálnej úrovni, ale i do zmocňovania a rozvoja komunít.

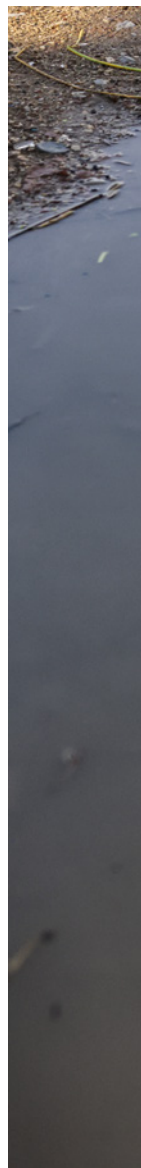
Musíme sa uistiť, že technické rámce, nastavené administratívne pravidlá a mechanizmy financovania skutočne zodpovedajú reálnym potrebám komunít a jednotlivcov.

Počas našej spoločnej cesty som vás vyzval, aby ste sa pozreli do zrkadla, aby ste premýšľali, skúmali svoje očakávania a presvedčenia a aby ste boli solidárni.

Musíme tak urobiť dnes, pretože situácia je skutočne naliehavá.

Všetko, čo potrebujeme, už máme – vedomosti, osvedčené postupy, nástroje.

Musíme len nájsť vôľu využiť ich.

Dievča v osade Tsairia v gréckom Solúne.

JE TO NA NÁS

Musíme konať

Každý z nás je zodpovedný za budovanie sveta, v ktorom každý žije v bezpečí a dôstojne.

Musíme si uvedomiť, že nespravodlivosť v našej spoločnosti sa týka nás všetkých.

Dnešné predsudky, rasizmus a diskriminácia namierená voči Rómom a kočovníkom majú korene v stáročiach násilia a vylúčenia, čo jasne svedčí o našom spoločnom zlyhaní.

Je na každom z nás, na mne aj na vás, aby sme to zmenili, aby sme prelomili mlkvosť ľahostajnosti a nechali zaznieť náš hlas.

Aby sme bojovali proti stereotypom a postavili sa proti nerovnosti a nespravodlivosti v našom každodennom živote.

Je na nás, aby sme požadovali, aby všetci, jednotlivci aj inštitúcie, dodržiavali zákony, plnili si svoje povinnosti a premieňali slová na činy.

Každý z nás a všetci spoločne musíme:

Rozpoznávať a odsúdiť prejavy anticiganizmu a diskriminácie a bojovať proti nim na všetkých úrovniach, všade a všetkými dostupnými prostriedkami.

Počúvať a rešpektovať hlasy Rómov a kočovníkov, najmä žien a dievčat, a zabezpečiť, aby mali svoje miesto tam, kde sa rozhoduje.

Prioritizovať ľudské práva Rómov a kočovníkov a angažovať sa pri ich presadzovaní vo všetkých aspektoch ich života.

Pomáhať budovať dôstojný život vrátane adekvátneho bývania, zdravotnej starostlivosti, kvalitného a inkluzívneho vzdelávania, pracovných príležitostí a záruk pre všetkých.

Reformovať systémy vo všetkých sektoroch, aby sa rovnosť, spravodlivosť a inklúzia Rómov a kočovníkov stali realitou.

Zabezpečiť, aby nik neostal nepovšimnutý a aby sa zdroje a intervencie dostali k tým, ktorí žijú v chudobe, sú izolovaní alebo vylúčení z dôvodu diskriminácie, bez ohľadu na jej dôvody.

Zbierať informácie o situácii Rómov a kočovníkov a prispôbovať opatrenia na základe dát a údajov.

Hrajúce sa dievča v osade Tsairia v Solúne v Grécku.

Plánovať inteligentne a dlhodobo, spolu s dotknutými osobami, a zabezpečiť, aby politiky a finančné prostriedky zodpovedali ich potrebám.

Realizovať to, čo hovoríme, prebrať zodpovednosť, efektívne spolupracovať, dodržiavať záväzky a prijať zodpovednosť za výsledky.

Podporovať občiansku spoločnosť Rómov a kočovníkov, aby monitorovala dodržiavanie ich práv, vytvárala príležitosti na posilnenie ich postavenia a prípadne aj podnikala právne kroky.

Odmietat' dezinformácie a nenávisťné prejavy a bojovať proti nim a zabezpečiť, aby Rómovia a kočovníci mali v prípade porušenia svojich práv promptný prístup k spravodlivosti.

Zastaviť kriminalizáciu komunít, brať políciu na zodpovednosť, keď sa bezdôvodne zameriava na Rómov a kočovníkov, a brániť ich právo na spravodlivé zaobchádzanie zo strany všetkých orgánov.

Uznať, propagovať a oslavovať históriu, jazyky, kultúru a umenie Rómov a kočovníkov a rešpektovať rozmanitosť identít týchto komunít.

Stát pri Rómoch a kočovníkoch, spolupracovať s nimi, a najmä so ženami a dievčatami, na presadzovaní rovnosti a spravodlivosti v Európe, kde má každý svoje miesto.

METODIKA

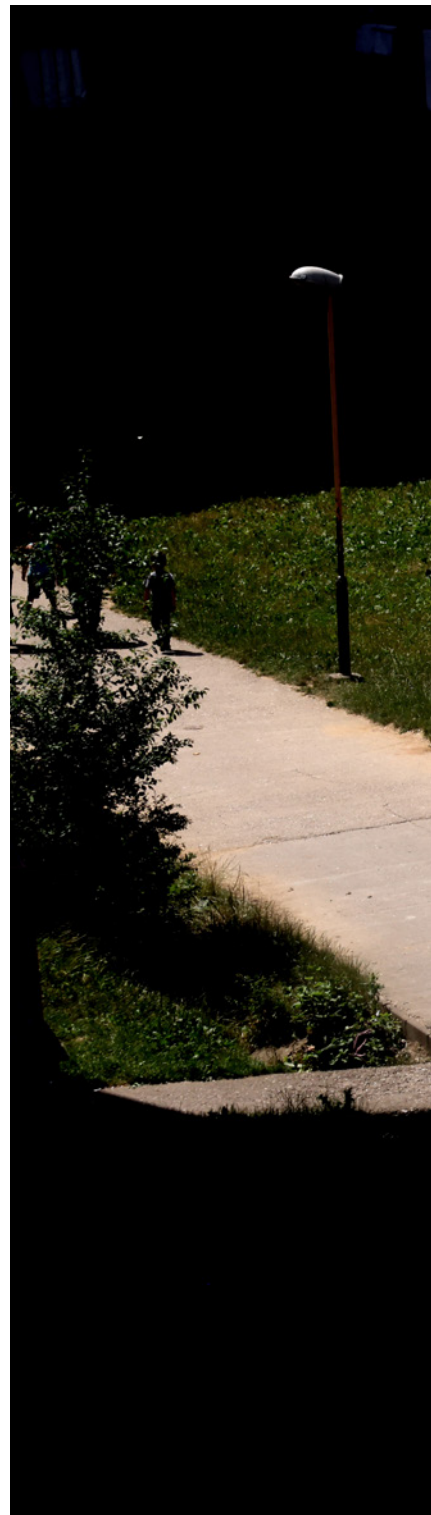
Táto kniha prináša pozorovania komisára pre ľudské práva týkajúce sa niektorých z najnaliehavejších otázok v oblasti ľudských práv, ktoré vyplývajú zo životných skúseností členov rómskych a kočovných komunít**. Je rozdelená do siedmich kapitol. Každá z nich sa zaoberá kľúčovými aspektami v oblasti životných podmienok a bývania, vzdelávania, zdravia, zamestnanosti a práce, policajných a justičných systémov, histórie, umenia a kultúry, ale aj mechanizmami na zabezpečenie ochrany vo všetkých spomínaných, ale aj iných sférach. V závere knihy je komisárova výzva konať.

Kniha čerpá predovšetkým zo stretnutí komisára s členmi rómskych a kočovných komunít, a najmä so ženami a dievčatami, obhajcami ľudských práv, predstaviteľmi ústredných a miestnych orgánov a národných inštitúcií pôsobiacich v oblasti ochrany ľudských práv, orgánov pre rovnaké zaobchádzanie a úradov verejných ochrancov práv. Tieto stretnutia prebiehali počas návštev a misií, ktoré komisár absolvoval v členských štátoch Rady Európy, ako aj v rámci iných svojich aktivít, v období od júna 2024 do apríla 2025. Kniha obsahuje komisárove postrehy, ľudské príbehy a svedectvá a čerpá z kvalitatívnych a kvantitatívnych údajov a informácií získaných z oficiálnych štatistík a správ, výskumných štúdií a iných verejne dostupných zdrojov.

Kniha zahŕňa rôzne perspektívy: rodové, pohľad mládeže aj prierezovú perspektívu, aby boli čo najlepšie pokryté otázky ľudských práv reprezentatívne pre rôzne identity a kohorty. Obsah knihy nemá ambíciu obsiahnuť všetky situácie. Rozprávanie vychádza z reálnych skúseností rómskych a kočovných žien a dievčat a ich kolektívnej angažovanosti, ktorá prináša zmenu naprieč generáciami. Hovorí o posilňovaní postavenia rómskych a kočovných žien a dievčat, ich aktívnej účasti a odolnosti, pričom odhaľuje ich obavy v širšom kontexte anticiganizmu a diskriminácie, ktoré ovplyvňujú ich komunity. Osobitná pozornosť sa venuje aj úlohe organizácií občianskej spoločnosti ako hnacej sile zasadzujúcej sa o podporu ľudských práv Rómov a kočovníkov. Identita protagonistov tejto knihy je uvedená podľa toho, ako sa sami identifikovali. Niektoré mená boli zmenené z dôvodu ochrany identity respondentov a zachovania ich súkromia.

Knihu dopĺňa putovná výstava fotografií, ktorú kurátorsky pripravil Európsky inštitút pre umenie a kultúru Rómov (ERIAC). Výstavu je možné vyžiadať zaslaním žiadosti adresovanej kancelárii komisára Rady Európy pre ľudské práva na adrese commissionerHR@coe.int.

Táto kniha bola dokončená 1. septembra 2025. Všetky online zdroje a dokumenty uvedené v knihe boli citované k tomuto dátumu.

Deti hrajúce sa v štvrti Stará Tehelňa v Prešove na Slovensku.

Tradičný voz s valcovitou strechou v
táborisku Avila Park v Dubline, Írsko.

POZNÁMKY

* Všetky odkazy týkajúce sa Kosova v tomto texte, či už ide o jeho územie, inštitúcie alebo obyvateľstvo, sa chápu v plnom súlade s rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN č. 1244 a bez toho, aby bol akokoľvek dotknutý štatút Kosova.

** Pojem „Rómovia a kočovníci“ sa v Rade Európy používa na označenie širokej škály skupín, na ktoré sa vzťahuje činnosť Rady Európy v tejto oblasti: na jednej strane sú to a) Rómovia, Sintovia/Manušovia, Calé, Kaale, Romanichali, Boyash/Rudari; b) balkánski Egypťania (Egypťania a Aškali); c) východné skupiny (Dom, Lom a Abdal); a na druhej strane skupiny ako kočovníci, Yenish a obyvateľstvo označované administratívnym termínom „Gens du voyage“, ako aj osoby, ktoré sa identifikujú ako Cigáni. Toto je vysvetľujúca poznámka pod čiarou a nemá byť chápaná ako definícia Rómov a/alebo kočovníkov.

1. Pojem „anticiganizmus“ pozri v odporúčaní č. 13 Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii (ECRI) o boji proti anticiganizmu a diskriminácii Rómov, ktoré bolo prijaté 24. júna 2011 a zmenené a doplnené 1. decembra 2020. Je nutné poznamenať, že mnohí kočovníci nepovažujú pojem anticiganizmus za výraz, ktorý by vystihoval ich konkrétne skúsenosti s rasizmom. používanou terminológiou sa zaoberá aj štúdia „Antigypsyism: causes, prevalence, consequences, possible responses“ (Anticiganizmus: príčiny, prevalencia, dôsledky a možné reakcie), ktorú zadal Výbor expertov pre otázky Rómov a kočovníkov (ADI-ROM).
2. Pojem „rasizmus“ pozri vo Všeobecnom politickom odporúčaní ECRI č. 7 pre vnútroštátnu legislatívu na boj proti rasizmu a rasovej diskriminácii, prijaté 12. decembra 2002 a zmenené a doplnené 7. decembra 2017.
3. Ďalšie informácie nájdete v odhadoch Rady Európy, aktualizovaných 2. júla 2012.
4. Pozri rozhodnutie Európskeho výboru pre sociálne práva (ECSR) o sťažnosti č. 206/2022, ktorú podali DCI, FEANTSA, MEDEL, CCOO a Medzinárodné hnutie ATD Fourth World proti Španielsku, uverejnené 26. februára 2025.
5. List komisára Rady Európy pre ľudské práva (CoE CommHR) Michaela O’Flahertyho predsedovi vlády Bulharskej republiky z 5. mája 2025.
6. Pozri Council of Europe, [Congress Rapporteur welcomes Sofia’s commitment to social housing in implementing European Court judgments](#) [Spravodajca Kongresu RE víta záväzok Sofie v oblasti sociálneho bývania pri vykonávaní rozsudkov Európskeho súdu], 6. jún 2025.

7. Pozri aj CoE CommHR, Michael O’Flaherty, Memorandum o ľudských právach kočovníkov a Rómov v Írsku, 25. február 2025. Pozri tiež správu z návštevy krajiny, Spojené kráľovstvo, 9. december 2022, bývalej komisárky Rady Európy pre ľudské práva Dunje Mijatović.
8. Pozri odporúčanie výboru ministrov Rady Európy Rec(2005)4 členským štátom o zlepšení podmienok bývania Rómov a kočovníkov v Európe, prijaté 23. februára 2005. Organizácia Spojených národov, Úrad vysokého komisára pre ľudské práva (OHCHR) a UN Habitat, informačný leták č. 21 (Rev. 1): Ľudské právo na primerané bývanie, 1. november 2009, a informačný leták č. 25 (Rev. 1): Násilné vysťahovania a ľudské práva, 1. máj 2014.
9. Ďalšie informácie nájdete napríklad v publikácii ETP Slovensko – Centra pre udržateľný rozvoj, Budujeme nádej na Luníku IX – svojpomocná výstavba rodinných domov na Luníku IX a Projekt DOM.ov, Projekty, Kecerovce a iné obce, Slovensko; pozri tiež HERO – Bývanie a posilňovanie postavenia Rómov, pilotný projekt financovaný Európskou úniou a realizovaný Rozvojovou bankou Rady Európy (CEB) s partnermi v Bulharsku, Rumunsku a na Slovensku, 2021 – 2025.
10. Pozri EHP a Nórske granty, Právo na dôstojný život! Ako sa pomocou Nórskeho grantu začal meniť život najviac znevýhodnenej komunity v Kluži, 5. september 2024.
11. Pozri Agentúra EÚ pre základné práva (FRA), Pandémia koronavírusu v EÚ – vplyv na Rómov a kočovníkov – Bulletin 5, 2020; Európske centrum pre práva Rómov (ERRC), Práva Rómov v čase COVID-u, 2020.
12. Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, Všeobecný komentár č. 14 o najvyššej dosiahnuteľnej úrovni zdravia, 2000, E/C.12/2000/4; OHCHR, Informačný list č. 31: Právo na zdravie, 2008; bývalá komisárka Rady Európy pre ľudské práva Dunja Mijatović, Ochrana práva na zdravie prostredníctvom inkluzívnej a odolnej zdravotnej starostlivosti pre všetkých, tematický dokument, 2021.
13. Pozri dôvodovú správu k odporúčaniu CM/Rec(2024)1 Výboru ministrov členským štátom o rovnosti rómskych a kočovných žien a dievčat, prijatému 5. apríla 2024 (odporúčanie CM/Rec(2024)1).
14. Pozri o.i. Poradný výbor pre rámcovú dohodu o ochrane národnostných menšín (ACFC), piate stanovisko k Írsku, prijaté 16. októbra 2024; CoE CommHR, Michael O’Flaherty, Memorandum o ľudských právach kočovníkov a Rómov v Írsku, 25. február 2025, odsek 48.
15. Pozri aj Národný prieskum správania a postojov komunity kočovníkov, júl 2017.
16. Pavee Point Traveller and Roma Centre je národná mimovládna organizácia združujúca kočovníkov, Rómov a členov majority, ktorá pôsobí na miestnej, regionálnej,

národnej a medzinárodnej úrovni s cieľom riešiť nerovné zachádzanie s kočovníkmi a Rómami a presadzovať ich ľudské práva. Viac informácií nájdete na: www.paveepoint.ie.

17. Civil Rights Defenders, Environmentálny rasizmus a európski Rómovia, 2023; pozri tiež ACFC, Environmentálne výzvy a národnostné menšiny, informačný leták, 2025.
18. ERRC, Severné Macedónsko: Víťazstvo Rómov z Šuto Orizari po hromadnej sťažnosti na znečistenie odpadom, 13. máj 2025. Úrad pre rovnaké zaobchádzanie konštatoval, že aj keď v Skopje vo všeobecnosti existujú závažné problémy so systémom zberu odpadu, v poskytovaní služieb odpadového hospodárstva existujú značné rozdiely a nerovnosti.
19. Pozri dôvodovú správu k odporúčaniu CM/Rec(2024)1.
20. Európsky súd pre ľudské práva (ESĽP) rozhodol, že sterilizácia žien rómskeho pôvodu bez ich informovaného súhlasu porušila články 3 (zákaz mučenia alebo neľudského zaobchádzania alebo trestania) a 8 (právo na ochranu súkromného a rodinného života) Európskeho dohovoru o ľudských právach (EDĽP). Navyše, aj v prípadoch, keď bol súhlas formálne vyžiadaný, ESĽP zistil výrazné porušenie práva na autonómiu a voľbu pacienta, pričom spôsob získania súhlasu mohol u obetí vyvolať pocity strachu, úzkosti a menejcennosti, čo malo za následok trvalé utrpenie (porušenie článku 3 EDĽP). ESĽP tiež zistil, že nedostatočná promptnosť a pri vyšetrovaní takýchto incidentov predstavujú porušenie článku 3 EDĽP. Pozri ESĽP V.C. proti Slovensku, sťažnosť č. 18968/07, 8. november 2011 a ESĽP I.G. a ďalší proti Slovensku, sťažnosť č. 15966/04, 13. november 2012.
21. CoE CommHR, Michael O'Flaherty, list predsedovi vlády Českej republiky, 3. december 2024.
22. CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o situácii v oblasti ľudských práv Rómov na Slovensku, 25. február 2025. Pozri tiež Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, Stretnutie s komisárom pre ľudské práva Rady Európy, 11. júl 2024.
23. Pozri štúdiu vyžiadanú Výborom Európskeho parlamentu pre práva žien a rodovú rovnosť (FEMM), Obstetrické a gynekologické násilie v EÚ, 2024; bývalá komisárka Rady Európy pre ľudské práva Dunja Mijatović, Sexuálne a reprodukčné zdravie a práva v Európe: pokrok a výzvy, 2024; Parlamentné zhromaždenie Rady Európy (PACE), Obstetrické a gynekologické násilie, 2019.
24. Pozri Lynsey Kavanagh, „Standing Alongside“ and in Solidarity with Traveller Women: Minority Ethnic Women's Narratives of Racialized Obstetric Violence [Stojíme pri ženách kočovníckych a v solidarite s nimi: Príbehy žien z etnických menšinových komunít o rasovo podmienenom násilí v pôrodníctve] dizertačná práca, National University of Ireland Maynooth, 2018.
25. Ďalšie informácie nájdete v texte o poslaní a predmete činnosti organizácie Zdravé regióny: <https://www.zdraveregiony.eu/>.
26. Pozri tiež CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o situácii v oblasti ľudských práv Rómov na Slovensku, 25. február 2025, odseky 38 – 43.
27. ESĽP, Elmazova a ďalší proti Severnému Macedónsku, žiadosti č. 11811/20 a 13550/20, 13. december 2022.
28. CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o situácii v oblasti ľudských práv Rómov a o otázkach súvisiacich s právom na čisté a zdravé životné prostredie v Severnom Macedónsku, 29. júl 2025.
29. Pozri stanovisko bývalého komisára Rady Európy pre ľudské práva Nilsa Muižnieksa Boj proti segregácii v školách v Európe prostredníctvom inkluzívneho vzdelávania, 2017; ACFC, Tematický komentár č. 1 k vzdelávaniu v rámci Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín, prijatý 31. mája 2024, ktorým sa reviduje a nahrádza tematický komentár č. 1 (2006) (ďalej len „tematický komentár ACFC č. 1 k vzdelávaniu“).
30. Pozri stanovisko bývalého komisára Rady Európy pre ľudské práva Nilsa Muižnieksa Boj proti segregácii v školách v Európe prostredníctvom inkluzívneho vzdelávania, 2017; ACFC, Tematický komentár č. 1 k vzdelávaniu v rámci Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín, prijatý 31. mája 2024, ktorým sa reviduje a nahrádza tematický komentár č. 1 (2006) (ďalej len „tematický komentár ACFC č. 1 k vzdelávaniu“).
31. Pozri Poradňa, Na ceste k spravodlivosti, Príbehy Rómov a Rómov, ktorí sa postavili proti diskriminácii a inému porušovaniu svojich ľudských práv, 2022, strany 28 – 33.
32. Pozri ESĽP D.H. a ďalší proti Českej republike, sťažnosť č. 57325/00 13. november 2007; Horváth a Kiss proti Maďarsku, sťažnosť č. 11146/11, 29. január 2013. Pozri tiež opatrenia prijaté na úrovni EÚ: Európska komisia začala v roku 2014 konanie vo veci porušenia právnych predpisov (infringement) proti Českej republike [INFR(2014)2174] a v roku 2016 proti Maďarsku [INFR(2015)2206].
33. Pozri tematický komentár ACFC č. 1 o vzdelávaní; Riadiaci výbor Rady Európy pre antidiskrimináciu, diverzitu a inklúziu – CDADI, Štúdiá uskutočniteľnosti politik a postupov v oblasti desegregácie a inklúzie v oblasti vzdelávania rómskych detí a detí kočovníkov, 2024.
34. Fundación Secretariado Gitano (FSG), Iba 0,8 % rómskych študentov ukončí vysokoškolské štúdium, 27. jún 2025.
35. CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o

- ľudských právach kočovníkov a Rómov v Írsku, 25. február 2025, odseky 37-38.
36. Tamže, odseky 39 – 40.
 37. Spoločný výbor pre kľúčové otázky týkajúce sa komunity kočovníkov, Záverečná správa o nerovnostiach, s ktorými sa stretáva komunita kočovníkov, december 2021.
 38. Pozri tiež ACFC, Štvrté stanovisko k Portugalsku, prijaté 28. júna 2019, odseky 93 – 95.
 39. Tematický komentár ACFC č. 1 o vzdelávaní, odseky 105 – 111.
 40. Skupina expertov pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi (GRETA), hodnotiaca správa o Severnom Macedónsku, tretie hodnotiace kolo, 24. marec 2023.
 41. Od školského roka 2024/2025 majú deti vo veku štyroch rokov zákonný nárok na miesto v materskej škole. Tento nárok sa má od školského roka 2025/26 rozšíriť aj na deti vo veku od troch rokov. Pozri Eurydice, Slovensko: Prebiehajúce reformy a vývoj politík, Národné reformy v oblasti predškolského vzdelávania a starostlivosti, jún 2024.
 42. Viac informácií nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti mimovládnej organizácie Cesta von, vrátane programu OMAMA, na stránke <https://cestavon.sk/en/omama/>
 43. Pozri Írska národná organizácia pre nezamestnaných, s odvolaním sa na Centrálny štatistický úrad, Sčítanie ľudu 2022, profil 7 – Zamestnanosť, povolania a dochádzanie do práce. Pozri tiež Pavee Point Traveller and Roma Centre, Employment. [Zamestnanosť]
 44. FRA, Rómovia a kočovníci v šiestich krajinách – prieskum, 2020, s. 56.
 45. Ministerstvo pre deti, rovnosť, zdravotné znevýhodnenie, integráciu a mládež, Prieskum postojov ľudí v Írsku k diverzite, september 2023.
 46. Kampaň „työniemi“ si objednala Diaconia University of Applied Sciences (Diak) v rámci projektu Nevo tiija – New Era, ktorý podporuje zamestnanosť rómskej menšiny. Po monitorovaní obdobia kampane bola doručená žiadosť o kontakt s jedným z uchádzačov.
 47. Viac informácií nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti organizácie E-Romnja na stránke <https://e-romnja.ro/en/>.
 48. Pozri ACFC, piate stanovisko k Írsku (prijaté v októbri 2024), február 2025.
 49. Pozri odporúčanie CM/Rec(2024)1 a vysvetľujúcu správu; sieť ERGO, výskumnú správu o prístupe Rómov k dôstojnému a udržateľnému zamestnaniu, november 2024; FRA, Rómovia v 10 európskych krajinách. Hlavné výsledky – prieskum o Rómoch 2021; FRA, Rómovia a kočovníci v šiestich krajinách – prieskum, 2020.
 50. Ďalšie informácie nájdete v EuroCentralAsian Lesbian* Community (EL* C), Výskum: Skutočné životy černošských, rasovo diskriminovaných, rómskych a stredoázijských lesbičiek* v EÚ, 2025.
 51. Roma Foundation for Europe, Príležitosť za desať miliárd eur: Správa o uvoľnení potenciálu rómskych mladých ľudí, máj 2025; ERGO Network, Výskumná správa o prístupe Rómov k dôstojnému a udržateľnému zamestnaniu, máj 2024.
 52. ECSR, Prehľad sociálnych práv a krízy životných nákladov, s. 54.
 53. Viac informácií nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti Iniciatívy pre ekonomický rozvoj Rómov na stránke <https://redi-ngo.eu/about-redi-2/>.
 54. Ďalšie informácie nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti organizácie Voice of Romni na stránke <https://voiceofromni.com.ua/en/>.
 55. Okresný súd Pirkkanmaa 29. marec 2023, rozhodnutia L 758/2022/458 a L 758/2022/455 – potvrdené odvolacím súdom v Turku zo 16. januára 2025, rozsudky 31 a 32, čísla prípadov S 23/729 a S 23/730.
 56. Pozri napríklad informácie o spolupráci organizácie Človek v ohrození so súkromnými zamestnávateľmi. Ďalšie informácie nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti organizácie Človek v ohrození na stránke : <https://clovekvohrozeni.sk/what-we-do/social-integration-programs/>.
 57. Ďalšie informácie nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslanca a činnosti FSG na stránke www.gitanos.org.
 58. Ďalšie informácie nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa programu FSG Acceder na stránke https://www.gitanos.org/que_hacemos/empleo/programa_acceder/.
 59. CoE CommHR, Michael O’Flaherty, Memorandum o ľudských právach Rómov v Grécku, 3. jún 2025, odsek 38.
 60. ECRI, Všeobecné politické odporúčanie č. 11 o boji proti rasizmu a rasovej diskriminácii v policajnej činnosti, prijaté 29. júna 2007; bývalá CoE CommHR, Dunja Mijatović, Etnické profilovanie: pretrvávajúca prax v Európe, Komentár k ľudským právam, 9. máj 2019.
 61. Amnesty International, Stigmatizujúce karantény rómskych osád na Slovensku a v Bulharsku, 17. apríl 2020; ERRC, Práva Rómov v čase COVID-u, september 2020 a Brutalita a bigotnosť: policajná činnosť namierená voči Rómom v EÚ, máj 2022.
 62. Pozri EŠLP, Lingurar proti Rumunsku, sťažnosť č. 48474/14, 16. apríl 2019, odseky 76, 80; ECRI, Vyhlásenie o rasistickom

- policajnom násilí, vrátane rasového profilovania a systémového rasizmu (prijaté na 82. plenárnom zasadnutí, 30. jún – 2. júl 2020); PACE, uznesenie 2523 (2023) Inštitucionálny rasizmus orgánov činných v trestnom konaní voči Rómom a kočovníkom, november 2023.
63. Pozri ECRI, Všeobecné politické odporúčanie č. 11 o boji proti rasizmu a rasovej diskriminácii v policajnej činnosti, prijaté 29. júna 2007.
 64. Pozri Úrad ombudsmana pre nediskrimináciu, Odporúčania ombudsmana pre nediskrimináciu helsinskému policajnému zboru týkajúce sa diskriminačnej operácie Kuri1 proti Rómom, 14. máj 2024.
 65. ESLP R.R. a R.D. proti Slovensku, sťažnosť č. 20649/18, 1. september 2020; .
 66. Komisár Rady Európy pre ľudské práva, Memorandum o ľudských právach Rómov v Slovenskej republike, 25. február 2025; Pozri tiež oznámenie mimovládnych organizácií Poradňa a ERRC týkajúce sa skupiny prípadov R.R. a R.D. proti Slovensku (žiadosť č. 20649/18), predložené Výboru ministrov Rady Európy, 19. júla 2024.
 67. Komisár Rady Európy pre ľudské práva, Memorandum o ľudských právach Rómov v Grécku, 3. jún 2025.
 68. Sindy Joyce, Olive O'Reilly, Margaret O'Brien, David Joyce, Jennifer Schweppe a Amanda Haynes, Prístup írskych kočovníkov k spravodlivosti, Európske centrum pre štúdium nenávisťi, 2022.
 69. Ďalšie informácie nájdete v publikácii SYNERGY Network against gender based and domestic violence, Ako zohľadňovať práva a potreby rómskych žien pri prevencii a boji proti rodovo podmienenému násiliu (príručka), december 2023; Bojana Netkova, Maria Metodieva, Christos Iliadis, Tiziana Barrucci, Crina Marina Muresanu, Výskum prekážok prístupu rómskych žien k spravodlivosti v štyroch krajinách: Bulharsko, Grécko, Taliansko a Rumunsko, publikovaný Radou Európy v rámci spoločného programu EÚ a Rady Európy JUSTROM, august 2022.
 70. ERRC, Vraždy žien v Severnom Macedónsku: Sieť rómskych žien odsudzuje zlyhanie štátu v oblasti ochrany, 8. máj 2025.
 71. Fair Trials, v spolupráci s APADOR-CH (Rumunsko), Bulharským helsinským výborom, Maďarským helsinským výborom a Rights International Spain, Odhaľovanie diskriminácie Rómov v systémoch trestného súdnictva v Európe, december 2020; ERRC, Brutalita a bigotnosť: policajná činnosť namierená voči Rómom v EÚ, máj 2022.
 72. Pozri Spoločný výbor pre kľúčové otázky týkajúce sa komunity kočovníkov, Správa o skúsenostiach kočovníkov so systémom spravodlivosti, 6. november 2024, ktorá čerpá z údajov Írskej väzenskej služby z roku 2017; CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o ľudských právach kočovníkov a Rómov v Írsku, 25. február 2025.
 73. ERRC v spolupráci s Fair Trials, Odopretá spravodlivosť: Rómovia v systéme trestného súdnictva, marec 2022.
 74. Európsky výbor na prevenciu mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT), Správa pre vládu Severného Macedónska, 15. máj 2024.
 75. ERRC, Severná Macedónsko odškodní rodiny Rómov, ktorí zomreli vo väzniciach, 12. február 2021, a Víťazstvo Rómov: Macedónsko súhlasí s vyplatením odškodného za smrť Rómov vo väzniciach, 15. jún 2017.
 76. Pozri CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o ľudských právach Rómov v Grécku, 3. jún 2025, odsek 38.
 77. Pozri Rada Európy, Spomienka na holokaust – portál.
 78. Pozri webovú stránku Rady Európy venovanú holokaustu Rómov – Genocída Rómov a Rómovia a kočovníci – informačné listy o histórii Rómov.
 79. Ďalšie informácie nájdete v Dokumentačnom a kultúrnom centre nemeckých Sintov a Rómov, Stála výstava o holokauste Sintov a Rómov v Heidelbergu (Nemecko).
 80. Európsky deň pamiatky obetí holokaustu Sintov a Rómov, Žiadna primeraná kompenzácia pre Sintov a Rómov prenasledovaných nacistickým režimom.
 81. Dokumentačné a kultúrne centrum nemeckých Sintov a Rómov, 45 rokov hnutia za občianske práva nemeckých Sintov a Rómov, 2017.
 82. Pozri Európsky deň pamiatky obetí holokaustu Sintov a Rómov, Uznanie nacistickej genocídy Sintov a Rómov; Rada Európy, Genocída Rómov, zdroje z jednotlivých krajín: Nemecko – Uznanie genocídy Rómov – Genocída Rómov.
 83. Uznesenie Európskeho parlamentu: Medzinárodný deň Rómov – anticiganizmus v Európe a uznanie pamätného dňa obetí genocídy Rómov počas druhej svetovej vojny zo strany EÚ, 15. apríl 2015.
 84. Pozri Rada Európy, Informácie o histórii Rómov, Informácia č. 2.2 Valašsko a Moldavsko.
 85. Pozri CoE CommHR, Michael O'Flaherty, Memorandum o ľudských právach kočovníkov a Rómov v Írsku, 25. február 2025; Národná rada pre učebné osnovy a hodnotenie (Írsko), Správa o výskume kultúry a histórie kočovníkov, február 2023.
 86. Bronisława Wajs (1908 – 1987), známa pod svojím rómskym menom Papusza, bola poľsko-rómska poetka a speváčka. Ceija Stojka (1933 – 2013) bola rakúska spisovateľka, umelkyňa, speváčka, aktivistka a preživšia koncentračných táborov Auschwitz, Ravensbrück a Bergen-Belsen.
 87. Viac informácií nájdete v príslušných častiach týkajúcich sa poslania a činnosti ERIAC na stránke <https://eriac.org/about-eriac/>.

88. Pozri Rada Európy, informačné listy o histórii Rómov, informačný list č. 6.2 Inštitucionalizácia a emancipácia.
89. Pozri #SUKARIPE: Kampaň na boj proti anticiganizmu (Grécko). Táto aktivita bola iniciovaná v rámci spoločného programu Európskej únie a Rady Európy „Rovnosť a zamedzenie Rómov“ (EQUIROM). Program trvá do roku 2024 a zameriava sa na prevenciu a boj proti anticiganizmu a diskriminácii a na podporu rovnosti Rómov v Bulharsku, Grécku, Rumunsku a Taliansku.
90. Pozri Romanikulttuurin museo, Helsinki (Fínsko).
91. Pozri Rada Európy, Štrasburská deklarácia o Rómoch, samit na vysokej úrovni, 20. október 2010; Tematický akčný plán Rady Európy na začlenenie Rómov a kočovníkov (2016 – 2019) a Strategický akčný plán na začlenenie Rómov a kočovníkov (2020 – 2025); pripravuje sa prijatie novej stratégie Rady Európy na začlenenie Rómov a kočovníkov (2026 – 2030). Pozri tiež oznámenie Európskej komisie Európskej rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov „Sociálna a ekonomická integrácia Rómov v Európe“, apríl 2010; rámec EÚ pre národné stratégie integrácie Rómov do roku 2020 a strategický rámec EÚ pre rovnosť, začlenenie a účasť na roky 2020 – 2030. V rámci prístupového procesu sa krajiny západného Balkánu zaviazali zosúladiť tieto snahy: v júli 2019 bola v rámci berlínskeho procesu prijatá deklarácia partnerov západného Balkánu o integrácii Rómov v rámci procesu rozširovania EÚ.
92. Medzi spoločné programy EÚ a Rady Európy patrí ROMED, JUSTROM, INSCHOOL, ROMACT, ROMACTED, EQUIROM, Roma Integration III a Roma Holocaust Remembrance and Education – RomaMemory. Hlavným realizátorom týchto spoločných programov je Divízia Rómov a kočovníkov Rady Európy.
93. Pozrite si poslanie a činnosti Európskej siete pre rovnosť Rómov v rámci fondov EÚ (EURoma) tu: [https:// www.euromanet.eu/](https://www.euromanet.eu/)
94. Pozri ESLP, informačný leták – Rómovia a kočovníci, október 2024.
95. Pozri tiež CoE CommHR, Michael O’Flaherty, Shout-out, „Zmrazenie pomoci USA zanecháva prázdno. Európa ho musí vyplniť“, február 2025.
96. Pozri Roma Civil Monitor (2024) Príklady úspešnej desegregácie bývania ako predpokladu integrácie Rómov. Publications Office of the European Union, Luxembourg. Ed. Marek Hojsík.
97. Úrad ombudsmana pre deti (OCO), No End in Site; investigation into the living conditions of children living on a local authority site [No End in Site: Prešetrenie životných podmienok detí žijúcich v lokalite spravovanej miestnymi úradmi] , máj 2021; pozri tiež OCO, No End In Site: Aktualizácia z roku 2024, október 2024.
98. Komisia pre prevenciu a ochranu pred diskrimináciou, Správa o viacnásobnej diskriminácii rómskych žien a dievčat v prístupe k spravodlivosti, jún 2025.
99. CoE CommHR, Partnerstvo s národnými orgánmi na ochranu ľudských práv a rovnosti je kľúčom k dosahovaniu spoločných cieľov v oblasti ľudských práv, 17. október 2024.
100. Pozri Rada Európy, Medzinárodný deň Rómov, 8. apríl 2025.
101. Pozri Organizácia Spojených národov, Univerzálne hodnoty, zásada č. 2: Nikoho neopomenúť.

Mojím snom pre rómske ženy a dievčatá, tak pre súčasnú generáciu, ako aj pre tie budúce je, aby mohli žiť plnohodnotný život bez toho, aby museli neustále bojovať o uznanie svojej hodnoty.

Snívam o svete, v ktorom môže rómske dievča vojsť do triedy a tá ju bude vnímať ako študentku s potenciálom. Kde môže snívať o tom, že bude lekárkou, umelkyňou, líderkou, a nebude musieť prekonať desaťkrát viac prekážok, aby došla aspoň na polcestu k svojmu cieľu.

Snívam o svete, kde môže otvoriť knihu a nájsť svoju históriu opísanú s dôstojnosťou, nie vymazanú.

Chcem, aby rómske dievčatá vedeli, že ich identita je zdrojom sily, nie hanby. Že sú nositeľkami sily, schopnosti prežiť, kreativity a krásy. Chcem, aby vyrastali v spoločnosti, ktorá ich oslavuje, chráni a dáva im priestor na to, aby sa mohli definovať samé a bez strachu.

Alina Șerban
Rumunská rómska herečka, filmárka a ARTivistka

V Európe žije 12 miliónov Rómov a kočovníkov. Šesť miliónov z nich žije v Európskej únii. Ich hlasy, a najmä hlasy žien a dievčat z týchto komunít, sú silné a jasné. Žiadajú rovnaký prístup k právam a príležitostiam, bojujú za spravodlivosť, obhajujú svoje práva aj práva ostatných ľudí vytláčaných na okraj spoločnosti. Posilňujú svoje komunity, budujú mosty a poskytujú podporu tam, kde systém zlyhal. Spoločne sa snažia formovať budúcnosť, v ktorej má každý svoje miesto.

Ich hlasy však často zostávajú nevypočuté, sú vylúčení z rozhodovacích procesov, nerešpektovaní a ich návrhy nie sú zohľadňované ani realizované. Až príliš často čelia zlovestnej nenávisti a diskriminácii.

Komisár Rady Európy pre ľudské práva Michael O'Flaherty strávil značnú časť rokov 2024 a 2025 cestovaním po Európe a stretnutiami s Rómami a kočovníkmi, aby dokázal lepšie pochopiť a podporiť ich práva. Táto kniha je príbehom týchto stretnutí. Opisuje to, čo jej autor videl a počul. Kniha je tiež výzvou pre všetkých Európanov, aby pomohli budovať Európu, ktorá je skutočne pre každého.

Komisár Rady Európy pre ľudské práva podporuje povedomie o ľudských právach a ich účinné uplatňovanie vo všetkých 46 členských štátoch rady Európy. Michael O'Flaherty začal svoje šesťročné funkčné obdobie v apríli 2024.

www.commissioner.coe.int

SLK

www.coe.int

Rada Európy je najvýznamnejšou organizáciou na ochranu ľudských práv na európskom kontinente. Rada Európy má 46 členských štátov, vrátane všetkých členských štátov Európskej únie. Všetky členské štáty Rady Európy podpísali Európsky dohovor o ľudských právach zameraný na ochranu ľudských práv a na podporu demokracie a právneho štátu. Európsky súd pre ľudské práva dohliada na dodržiavanie dohovoru v členských štátoch.

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE